

**UNIVERZITET ZA POSLOVNI INŽENJERING I MENADŽMENT
BANJA LUKA
EKONOMSKI FAKULTET**

**Diplomski rad
PORESKA EVAZIJA**

Mentor: doc. dr Zoran Tegeltija

Komentor: dipl. ecc. Dragana Kovačević

BANJA LUKA, DECEMBAR 2013.

DRAGANA MARIĆ

„Pod moralnom i krivičnom odgovornošću izjavljujem da sam ja autor ovog rada, te sam upoznata da sam, ukoliko se utvrdi da je rad plagijat, odgovorna za štetu pričinjenu Univerzitetu za poslovni inženjering i menadžment, kao i autoru originalnog rada.“

SAŽETAK

Poreska evazija duži niz godina predstavlja kamen spoticanja naše privrede. Veliki iznosi novčanih sredstava i robe kreću se izvan sistema oporezivanja, skoro potpuno bez mogućnosti direktnog uticaja državnih organa da ostvare kontrolu nad tim tokovima. Izbjegavanje javnih prihoda remeti raspodjelu dohodka u odnosu na ciljeve koje je društvo željelo da ostvari. Ova pojava, dalje, stvara teškoće u vezi sa tačnim definisanjem veličina nužnih za određivanje ekonomske politike, odnosno za sprovođenje odgovarajućih privrednih mijera i instrumenata. Ona smanjuje, u nekim slučajevima čak drastično, prihode državnog fiskusa. Osim toga, pošto ova pojava prožima cjelokupnu ekonomiju, ona sprječava nosioce ekonomske politike da imaju tačnu sliku o tome šta se događa u nacionalnoj privredi.

Ključne riječi: porez, javni prihod, oporezivanje, evazija poreza, krijumčarenje, poreska utaja.

SUMMARY

For many years the tax evasion presents a stumbling block of our economy. Great amount of financial resource and goods are beyond system of taxing and almost completely without a possibility of governmental agency 's influence and its control under these currents. By avoiding public incomes disturs distribution of income related to aims which a society wanted to achive. Further this phenomenon makes difficulties how to get a precise size of definition which are unavoidable to determinate economic policy in reference to conduct certain economy measure and instruments. It reduces, in some cases even drastic, incomes of state treasury. Except that this phenomenon imbues entire economy of one's country and presents carriers of economic policy to have a clear picture about what is happening in national economy.

Key words: tax, public incomes, taxation, tax evasion, smuggling.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. PORESKA EVAZIJA	4
2.1.Pojam poreske evazije.....	4
2.2.Podjela poreske evazije	4
2.2.1. Zakonita, dopuštena ili legalna evazija.....	5
2.2.2. Nezakonita, nedopuštena ili ilegalna evazija.....	7
2.3.Uzroci poreske evazije.....	10
2.4.Pojavni oblici poreske evazije.....	14
2.4.1. Pojavni oblici poreske evazije.....	14
2.4.2. Poreski karusel.....	16
2.4.3. Offshore kompanije.....	21
2.4.4. Izraženost i rasprostranjenost poreske evazije.....	24
2.5.Posljedice poreske evazije.....	25
2.5.1. Siva ekonomija.....	27
2.6.Otkrivanje i suzbijanje evazije poreza.....	31
2.6.1. Preventivne mjere.....	31
2.6.2. Represivne mjere.....	32
2.6.3. Krivični zakon Bosne i Hercegovine.....	34
2.6.4. Kancelarija Evropske komisije za borbu protiv nepravilnosti OLAF.....	39
2.6.5. Poreske mjere protiv karusela.....	41
3. PORESKA EVAZIJA U RS I BIH.....	46
4. ZAKLJUČAK.....	53
LITERATURA.....	59

SADRŽAJ SLIKA

Slika 2.1. Kompleksni model poreskog karusela.....	19
--	----

SADRŽAJ GRAFIKA

Grafik 2.1. Laferova kriva.....	11
Grafik 2.2. Optimalna poreska utaja.....	13

SADRŽAJ TABELA

Tabela 3.1. Izvještaji procesuirani prema Tužilaštvu Bosne i Hercegovine.....	51
---	----

1. UVOD

Od kada postoji država postoji i potreba da se ona finansira. Način njenog finansiranja se veoma mijenjao tokom vremena.

U starija vremena, porezi su bili manje važni nego danas, a država i vladar više su se oslanjali na prihode od krunske zemlje i rudnika plemenitih metala, koji su se nalazili u vladarevoj svojini. Vladar je, kao vlasnik svega postojećeg, koristio i rad podanika za svoje i državne potrebe, a bez oporezivanja. Snažnije države naplaćivale su tribut od pokorenih država.

Ipak, i tada su postojali izvesni porezi, odnosno dažbine. U Egiptu se pominju porez na ulje za kuvanje i glavarina, u Grčkoj carina i glavarina na robove i strance, u Rimu glavarina u ranijem periodu, a kasnije porez na naslijeđe i na promet (žito, so), kao i carina.

I u srednjem vijeku prihodi od krunskih domena ostaju važan izvor prihoda vladara i države, ali se šire porezi u obliku glavarine, poreza na zemlju i naslijeđe i raznih drugih dažbina. Dio poreza plaća se u naturi, kao dio žetve ili u stoci. Crkva stiče velike prihode kroz razne dažbine.

Pojava i rast mnogih poreza čvrsto je vezana za ratove i potrebu koju oni donose da se u kratkom roku znatno poveća državni prihod. Tako je prvi porez na dohodak građana uveden u Engleskoj 1799. godine kako bi se finansirao rat sa Napoleonom. I kasnije su skokovi u oporezivanju rezultat ratova, posle kojih poreski teret nije u potpunosti vraćan na pređašnji nivo.

Progresivan porez na dohodak uveden je prvi put u Pruskoj 1853, a zatim u drugim zemljama (Britanija 1907., SAD 1913., Francuska 1917.).

U Engleskoj je u srednjem vijeku naplaćivan porez i za svaki prozor na zgradi. Poreski obveznici su zato zaziđivali prozore da bi plaćali manji porez. Posljedica takve poreske politike se i danas može vidjeti na nekim zgradama u Londonu.

Tokom ropstva pod Turcima, Turci su naplaćivali čak i porez koji se zvao „žvakalica“. Zbog ropstva pod Turcima, i dan danas mnogi Crnogorci ne plaćaju potrebne poreze državi, jer poistovjećuju plaćanje poreza sa plaćanjem danka, koje smatraju za veliku sramotu.¹

Osnovna svrha ubiranja poreza je finansiranje budžeta i propisanih nadležnosti države i njenih jedinica. Porezi su najvažniji izvori budžeta i bez njih država ne bi mogla da funkcioniše i finansira javna dobra i potrebe, kao što su odbrana, zaštita svojine i prava građana, javni red i mir, obrazovanje, zdravstvo, infrastrukturu i slično.

¹www.wikipedia.org; <http://sr.wikipedia.org/sr-el/Porez>; (27.10.2013. 16:32).

Udio javnih prihoda u bruto domaćem proizvodu savremenih država kreće se između jedne polovine i jedne trećine, a najizdašniji su porezi, koji u budžetima mnogih zemalja čine više od 90% ukupnih javnih prihoda.²

Mnogi autori su pokušavali, i još uvijek pokušavaju, da definišu pojam poreza. Definicije se razlikuju od autora do autora, ali i u zavisnosti od vremenskog perioda u kome su nastale.

Porez predstavlja instrument javnih prihoda kojim država, uključujući i niže oblike političko-teritorijalne organizovanosti, od subjekta pod njenom poreskom vlašću prinudno uzima novčana sredstva, bez neposredne protivusluge, u svrhu pokrivanja svojih finansijskih potreba i postizanja drugih, prvenstveno ekonomskih i socijalnih ciljeva.³

Osnovni cilj oporezivanja je obezbjeđivanje dovoljnog obima javnih prihoda potrebnih za finansiranje javnih rashoda. Prvobitno je cilj oporezivanja isključivo bio fiskalni, da bi vremenom na značaju dobijali i nefiskalni ciljevi, ekonomski i socijalni.

Fiskalni ciljevi oporezivanja obezbjeđuju državi finansijska sredstva neophodna za pokrivanje javnih rashoda. Fiskalni ciljevi oporezivanja, iako više nisu isključivi, i dalje su najvažniji cilj, pošto se najveći dio ukupnih javnih rashoda pokriva upravo iz poreza.

Ekonomski ciljevi oporezivanja obezbjeđuju da se porezima utiče na ekonomsku snagu obveznika primjenom pojedinog poreskog oblika ili svih poreskih oblika.

Socijalni efekti oporezivanja su usmjereni na smanjenje razlika u materijalnom i socijalnom položaju poreskih obveznika.

Savremena finansijska teorija poklanja dosta pažnje izučavanjima vezanim za različite efekte poreza. Plaćanjem poreza smanjuje se ekonomska moć poreskog dužnika, a može doći i do promjene njegovog društvenog statusa. Normalno je da na takva djelovanja plaćanja poreski dužnici reaguju.

Mjere poreske politike mogu u principu da proizvedu dvije vrste efekata: mikroekonomske i makroekonomske. O mikroekonomskim efektima govorimo kada mjere poreske politike dovode do promjena ekonomskih i drugih postupaka fizičkog ili pravnog lica. Ako mjere poreske politike utiču na remećenje i ponovno uspostavljanje ravnoteže na tržištu na nivo, strukturu i rast društvenog proizvoda i nacionalnog bogatstva, onda je riječ o makroekonomskim efektima oporezivanja.

Efekti oporezivanja se manifestuju u prevaljivanju poreza i evaziji poreza.

O prevaljivanju poreza se radi onda kada je osoba poreskog obveznika različita od osobe koja stvarno snosi teret poreza. Poreski obveznik na okolnost da mu se porezima umanjuje ekonomska snaga reaguje tako što, kroz cijenu proizvoda ili usluga, teret

²Dušanić, Jovan i Nikola Špirić. 2009. *Monetarne i javne finansije*. Banja Luka: Ekonomski fakultet u Banja Luci. strana 221.

³Raičević, Božidar. 2008. *Javne finansije*. Beograd: Ekonomski fakultet u Beogradu. strana 103.

plaćenog poreza prevaljuje na drugo lice koje se javlja u ulozi konačnog poreskog platioca, odnosno nosioca poreskog tereta. Ukoliko poreski obveznik uspije da za iznos poreza poveća cijenu svoje robe ili usluge, on će poreski teret prevaliti na kupca i tada govorimo o prevaljivanju poreza unaprijed. O prevaljivanju poreza unazad govorimo onda kada poreski obveznik uspije da za iznos poreza smanji cijenu robe ili usluge kod svog dobavljača.

Radnje i mjere koje preduzima poreski dužnik da smanji, ili u potpunosti izbjegne obavezu plaćanja poreza, nazivaju se evazijom poreza. O ovom efektu oporezivanja biće više riječi u daljem radu.

1. PORESKA EVAZIJA

2.1. Pojam poreske evazije

Riječ evazija potiče od latinskog glagola *evadere*, što znači izmaći, bježati, izbjeći i slično. U poreskoj terminologiji ovim pojmom se označavaju različiti načini izbjegavanja plaćanja poreza.

Radnje i mjere koje preduzima poreski dužnik da smanji, ili u potpunosti izbjegne obavezu plaćanja poreza, nazivaju se evazijom (izbjegavanjem) plaćanja poreza.⁴

Porez, kao utvrđena zakonska obaveza, umanjuje ekonomsku snagu fizičkih i pravnih lica. Poreski obveznici plaćanjem poreza umanjuju svoju ekonomsku snagu, te porez doživljavaju kao trošak koji smanjuje njihovu materijalnu stranu, zbog toga se dešava da bježe od obaveza plaćanja poreza ili bar da umanje dio fiskalnog tereta. U javnim finansijama izbjegavanje plaćanja poreza potpada pod termin poreska evazija. Poreska evazija predstavlja izbjegavanje plaćanja poreza i ekonomsko oštećenje javne vlasti.

Poreska evazija predstavlja radnje i propuštanja novih radnji, koje poreski obveznik preduzima radi izbjegavanja plaćanja poreza. Evazija poreza je posljedica nastojanja poreskog obveznika da smanji poreski teret. Direktna je posljedica usađenog otpora poreskog obveznika u plaćanju poreza.⁵

2.2. Podjela poreske evazije

Poreska evazija ima dva pojavna oblika:

- 1) Zakonita ili dopuštena poreska evazija, *eng. tax evasion*;
- 2) Nezakonita ili nedopuštena poreska evazija, *eng. tax avoidance*.

Zakonita evazija postoji kada se koriste zakonom propisani poreski podsticaji, kao i kada se koriste praznine u poreskim zakonima, zbog nepreciznosti i nedorečenosti. Kod nezakonite evazije, poreski obveznik izbegava poreske obaveze postupajući suprotno zakonskim odredbama.

⁴Dušanić, Jovan i Nikola Špirić. 2009. *Monetarne i javne finansije*. Banja Luka: Ekonomski fakultet u Banja Luci. strana 233.

⁵Raković, Milena. 2001. *Poresko i budžetsko pravo*. Banja Luka: Pravni fakultet u Banja Luci. strana 111.

2.2.1. *Zakonita, dopuštena ili legalna evazija*

Legalna poreska evazija je evazija kod koje izbjegavanje plaćanja poreza ne dovodi poreskog obveznika u sukob sa zakonskim propisima.

Sudovi su više puta zaključili da nema ničeg nepoštenog u vođenju svojih poslova na način koji će, što je moguće više, smanjiti poreske obaveze. To svi rade, bilo da su bogati, bilo da su siromašni i svi su u pravu, pošto niko nije dužan da plati više nego što zakon propisuje. Zahtijevati više iz etičkih razloga čisto je licimijerje.⁶

Poreski obveznici nastoje da ostvare pozitivan finansijski efekat u poslovanju, ali uz minimalno poresko opterećenje. Želje obveznika poreza su takve da cilj poslovanja bude ostvaren bez kršenja zakonskih odredbi, odnosno, uz puno poštovanje poreskih normi. Poreski obveznik, poštujući poresku proceduru, postupa po zakonu i umanjuje svoju poresku obavezu. Radnje obveznika nisu u sukobu sa zakonom, a za cilj imaju izbegavanje ili umanjeње poreskog tereta.

Zakonita poreska evazija može se javljati u dva oblika:

- 1) Namjerna zakonita poreska evazija;
- 2) Nenamjerna zakonita poreska evazija.⁷

Namjerna zakonita poreska evazija. Do ove evazije dolazi kada poreski obveznik čini neke radnje ili propuštanja upravo u cilju izbjegavanja plaćanja poreza. Npr., ako poreski obveznik promijeni mjesto poslovanja, kada se smanji potrošnja roba koje su se visoko oporezivale i slično.

Nenamjerna zakonita poreska evazija. Do ove evazije dolazi kada poreski obveznik poduzima radnje da ne plati porez, ali ne da bi izbjegao plaćanje poreza, već to radi iz drugih razloga. Npr., ako potrošač cigareta odluči da prestane pušiti jer je bolestan, on prestankom kupovine cigareta, izbjegava i plaćanje poreza na cigarete, ali on toga nije ni svjestan.

Zakonitu poresku evaziju možemo podijeliti i na:

- 1) Prihvatljivu evaziju;
- 2) Neprihvatljivu evaziju.⁸

⁶Rosen, Harvey i Gayer, Ted. 2009. *Javne finansije*. Beograd: Ekonomski fakultet u Beogradu. strana 402.

⁷Alijagić, Mehmed. 2006. *Poreski menadžment i poreski konsalting*. Banja Luka: Fakultet za poslovne studije u Banja Luci. strana 134.

⁸Milošević, Goran. 2006. *Ekonomski horizonti*. Br.8. Kragujevac: Ekonomski fakultet u Kragujevcu. strana 63.

U finansijskoj teoriji, ali i u poreskoj praksi, nije lako razlikovati ova dva oblika zakonite evazije.

Prihvatljiva evazija je oblik izbjegavanja poreza koji je u skladu sa namjerom zakonodavca. Zakonodavac u određenim slučajevima odriče se dijela poreskog prihoda, jer time ostvaruje cilj oporezivanja. Dakle, ako nema izbjegavanja poreza, nema ni cilja oporezivanja.

Neprihvatljiva evazija poreza je ona kada obveznik svojim djelovanjem nastoji da izigra odredbe zakona i time izbjegne i umanju poreski teret. Neprihvatljivo izbjegavanje poreza ne dovodi do ostvarivanja očekivanih ciljeva oporezivanja, iako formalno-pravno obveznik svojim ponašanjem nije narušio zakonske odredbe. Obveznik koristi postojeće poresko zakonodavstvo, ali na način koji mu dozvoljava upotrebu pravnih praznina ili nelogičnosti.

Na prvi pogled postoji jasna razlika između prihvatljive i neprihvatljive zakonite poreske evazije. Međutim, kada u praktičnoj razradi ponašanja obveznika treba razgraničiti ova dva oblika zakonite evazije, nailazimo na brojne teškoće u proceni da li je riječ o zloupotrebi prava u poreske svrhe. Razgraničenje između ova dva oblika zakonite evazije poreza je važno pitanje koje se postavlja pred finansijsku nauku. Naravno, ovo je i poseban zadatak poreske administracije.

Kao što smo vidjeli, zakonita poreska evazija ima više pojava oblika koji djeluju na:

- 1) Redukovanje potrošnje;
- 2) Djelimično izbjegavanje plaćanja poreza;
- 3) Namjerna izbjegavanja plaćanja poreza:
 - željena evazija,
 - evazija kod direktnih poreza;
- 4) Na visinu poreskog opterećenja.⁹

Redukovanje potrošnje. Za zakonitu poresku evaziju najpogodniji su porezi iz rashoda (potrošnje). Npr., ne moramo kupiti benzin, alkohol, cigarete i tim se direktno izbjegava plaćanje poreza na promet, ne mora se uvesti automobil, televizor i slično i ne moramo platiti carinske dadžbine.

Djelimična evazija. Može se izvršiti sužavanje ili supstitucija potrošnje određenih proizvoda. Npr., kupovinom jeftinih cigareta djelimično izbjegavamo plaćanje poreza, pošto je akciza na kafu visoka, ona se može zamijeniti čajem.

⁹Raković, Milena. 2003. *Finansije i finansijsko pravo*. Banja Luka: Pravni fakultet u Banja Luci. strana 155.

Namjerna evazija. Evazija koja je zakonom propisana da se može izvršiti. Visoko poresko opterećenje šund literature i kockarskih igara ima izrazito socijalni cilj da se ta literatura izbaci iz upotrebe i da se kockarske igre kod mladih svedu na minimum.

Željena evazija ima zakonsko pokriće da bi se zadovoljili vanfiskalni ciljevi poreske politike.

Visina poreskog opterećenja. Subcentralne vlasti imaju različita fiskalna ovlaštenja, pa su prisutne drastične razlike u poreskom opterećenju između područja koje obuhvataju određene političko-teritorijalne jedinice. Npr., ako je privatni preduzetnik oštrije oporezovan u svom sjedištu djelatnosti, on može preregistrovati svoju djelatnost tamo gdje je blaže oporezovan. Tako imamo klasičan primjer da je poreska oaza prije raspada Jugoslavije za privatne preduzetnike koji su se bavili transportom bila Slovenija. Tamo je veliki broj prevoznika iz BiH išao da registruje svoju djelatnost.

Ljudi su oduvijek bili kreativni kada je trebalo izbjeći plaćanje poreza. Uzmimo kao primjer ono što se dogodilo kada je 1696. godine engleski kralj Vilijam III shvatio da mu je potrebno još novca. On nije mogao da se posluži porezom na dohodak, pošto je u to vrijeme primjena takvog poreza smatrana kršenjem lične slobode. Umjesto toga, opredijelio se za uvoženje poreza na prozore. Pošto su bogatiji ljudi imali veće kuće, a samim tim i više prozora, ovaj potez bi više pogodio imućnije građane. Kralj Vilijam nije mogao da predvidi jednostavan način izbjegavanja plaćanja poreza-zaziđivanje prozora. Primjeri ovog vijekovima starog izbjegavanja plaćanja poreza još uvijek mogu da se vide na nekim zgradama u Engleskoj.

Još neki arhitektonski kaprici posljedica su izbjegavanja plaćanja poreza. Npr., u Holandiji u XVII vijeku uveden je porez zasnovan na širini kuće, što je kuća šira, veći je bio porez. Građani Amsterdama reagovali su tako što su počeli graditi visoke, uske i duboke kuće.¹⁰

Iako možda djeluju neobično, ovi arhitektonski primjeri ilustruju jednu veliku istinu: kreatori poreske politike ne smiju da očekuju da će ljudi pasivno reagovati na oporezivanje. Umjesto toga, oni će tragati za kreativnim načinima da izbjegnu, ili bar smanje svoje poresko opterećenje.

2.2.2. Nezakonita, nedopuštena ili ilegalna evazija

Nelegalna evazija je evazija kad poreski obveznik izbjegavanjem plaćanja poreza dolazi u sukob sa zakonom.¹¹

¹⁰ Rosen, Harvey i Gayer, Ted. 2009. *Javne finansije*. Beograd: Ekonomski fakultet u Beogradu. strana 402. modifikovan tekst.

¹¹Raković, Milena. 2003. *Finansije i finansijsko pravo*. Banja Luka: Pravni fakultet u Banja Luci. strana 156.

Bježanje od obaveza plaćanja fiskalnog tereta često podrazumijeva i nezakonito ponašanje njihovih nosilaca. Ako poreski obveznik, izbjegavajući plaćanje poreza, dođe u sukob sa pravnim propisima, govori se o nezakonitoj, ili o nedopuštenoj poreskoj evaziji. Nedoželjena poreska evazija se sastoji u svijesnom i željenom nastojanju da se umanju, ili sasvim izbjegne izvršenje postojeće poreske obaveze.

Postupci obveznika kod nezakonite poreske evazije se svode, ili na sam čin neplaćanja poreza, ili na propuštanje da se postupi u skladu sa zahtjevima iz poreskog upravnog odnosa, koje su poreskom dužniku nametnuti da bi se obezbijedilo da poreska obaveza bude ispunjena (da podnese poresku prijavu, da uredno vodi poslovne knjige, da dopusti poresku kontrolu i dr.). Ove radnje činjenja ili nečinjenja, radi eliminisanja ili umanjenja poreske obaveze na nezakonit način, u osnovi su nezakonite evazije.

Nezakonita poreska evazija može se kvalifikovati na nekoliko načina. Ako za osnovu posmatranja uzmemo razmjere izbjegavanja plaćanja poreza, nezakonita poreska evazija može biti potpuna i djelimična. Potpuna postoji kada obveznik ne prijavi cjelokupni iznos ostvarenog prihoda ili svu imovinu koja podliježe oporezivanju, odnosno, ako prikrije transakcije koje dovode do nastanka poreske obaveze.

U suprotnom, ako je poreskim vlastima prijavio prihode, imovinu ili transakcije, ali tako da je o njima dao nepotpune ili netačne podatke, odnosno, ako je navođenjem netačnih podataka umanjio poresku obavezu, a da na to nije imao pravo, ili su razmere te olakšice trebalo da budu manje, radi se o djelimičnoj nezakonitoj poreskoj evaziji.

Polazeći od vrste poreza čije se plaćanje izbjegava, nezakonita poreska evazija se deli na:

- 1) Defraudaciju ili poresku utaju;
- 2) Kontrabandu ili krijumčarenje.¹²

Defraudacija ili poreska utaja je nezakonito izbjegavanje plaćanja neposrednih ili direktnih poreza, što se obavlja netačnim prikazivanjem knjigovodstvenog stanja, vođenjem lažnih trgovačkih knjiga.¹³ Treba istaći da je defraudacija krivično djelo.

Utaja može biti potpuna i djelimična. Ako poreski obveznik ostvari prihode od 5000 KM i ne prijavi ostvareni prihod poreskoj vlasti, tada je prisutna potpuna utaja poreza.

Međutim, ako poreski obveznik ostvari prihod od 5000 KM, a prijavi poreskoj vlasti 3000 KM, tada je prisutna djelimična utaja poreza. U savremenim privredama utaja poreza se smatra kao težak privredni prestup obveznika. .

¹² Milošević, Goran. 2006. *Ekonomski horizonti*. Br.8. Kragujevac: Ekonomski fakultet u Kragujevcu. strana 66.

¹³ Tomljenović, Dražena. 1980. *Finansije, finansijska teorija i politika*. Sarajevo: IGKRO Svjetlost OOUR Zavod za udžbenike u Sarajevu. strana 95.

Postoji više načina na koje ljudi vrše poreske prevare:

- Vođenje dva različita skupa knjiga u kojima se registruju poslovne transakcije. U jednoj se evidentira stvarno poslovanje, a u drugoj ono što će se prijaviti poreskim vlastima.
- Neprijavljeni dopunski rad. Naravno, apolutno je legalno raditi dodatni posao. Međutim, takvi se poslovi često plaćaju gotovim novcem. Shodno tome, ne postoji nikakva zvanična evidencija o obavljenom poslu i ostvarenom dohotku, te se taj dohodak ne prijavljuje poreskim vlastima.
- Trampa. Plaćanje u naturi umjesto novcem, riječ je o zakonski oporezivoj transakciji. Međutim, takav dohodak rijetko se prijavljuje.
- Poslovanje sa gotovinom. Poreska uprava teško može ući u trag transakcijama koje se odnose na plaćanje roba i usluga gotovim novcem.

Utaja poreza je svojevremeno bila povezana sa milionerima koji su krili svoj kapital po švajcarskim bankovnim računima. Sada, kao primjer utajivača poreza, može da posluži majstor čiji dohodak potiče od „nezvaničnog“ rada koji ne prijavljuje poreskim vlastima, ili vlasnik koji stan izdaje pod zakup.

Kontrabanda, šverc ili krijumčarenje je nezakonit uvoz roba preko carinske granice, tajno, mimo carinske procedure i izbjegavanjem plaćanja carine i ostalih indirektnih poreza.¹⁴

Ovim činom vrši se direktno izbjegavanje plaćanja carina, poreza na promet i drugih posrednih poreza. U praksi je prisutno mnogo oblika šverca robe. Najpogodniji su proizvodi koji imaju malu težinu, manju zapreminu i veću pojedinačnu vrijednost. Npr., krzna, predmeti od zlata i drugih plemenitih metala, drago kamenje, parfemi i slično.

Šverc i krijumčarenje robe nisu dvije iste pojave. Krijumčarenje robe je postupak kada se vrši proizvodnja i distribucija onih proizvoda koji su zakonom zabranjeni. Tipičan primjer krijumčarenja je proizvodnja i distribucija narkotika. Sve savremene države vrše strogu kontrolu proizvodnje i prometa narkotika iz zdravstvenih, ekonomskih, političkih i drugih razloga. Pod strogu regulativu države potpada i proizvodnja i promet oružja. Šverc je postupak kada se vrši proizvodnja i promet roba koje se legalno nalaze na tržištu, ali se izbjegava plaćanje indirektnih poreza.

¹⁴Alijagić, Mehmed. 2006. *Poreski menadžment i poreski konsalting*. Banja Luka: Fakultet za poslovne studije u Banja Luci. strana 135.

2.3. Uzroci poreske evazije

Uzroci poreske evazije mogu se klasifikovati u tri grupe, shodno njihovim zajedničkim obilježjima:

- 1) Problematika institucionalne infrastrukture;
- 2) Pravni sistem;
- 3) Socialno-ekonomski uzroci.¹⁵

Institucionalna infrastruktura: stepen demokratije, institucionalne slabosti, učinkovitost i brojnost administracije, diskrecijska prava državnih službenika, povjerenje u vladajuću strukturu države, korupcija.

Pravni sistem: učinkovitost pravnog sistema (jasne i precizne zakonske odredbe, učinkovitost sistema sankcija, zakonske praznine, primjenjeni porezni stil ili modalitet oporezivanja, nepostojeći ili neučinkoviti nadzor poreznih obveznika, velik broj zakona ili stalno mijenjanje zakona koji regulišu poresku materiju).

Socijalno-ekonomski uzroci: svrha trošenja ubranih poreza, moral poreskih obveznika, makroekonomska stabilnost države, redistribucija nacionalnog bogatstva, visina poreskog opterećenja, pravedna raspodjela poreskog tereta.

Određeni autori svrstavaju uzroke poreske evazije u dvije grupe zavisno od toga da li su u odnosu na obveznika dati spolja ili su sastavni dio njegove ličnosti:

- 1) Objektivni uzroci;
- 2) Subjektivni uzroci.¹⁶

Prvu grupu čine uzroci koji su nezavisni od obveznika javnih prihoda i to su objektivni uzroci. U objektivne uzroke pojedini autori svrstavaju: ukupno ekonomsko stanje, visinu poreskog opterećenja, oblik javnog prihoda, jednakost tretiranja obveznika prema obliku svojine, namjenu prikupljenih javnih prihoda, prisustvo sive ekonomije i dr.

Na evaziju poreza utiče ukupno ekonomsko stanje u jednoj državi. Stabilni privredni tokovi stvaraju uslove da obveznici javnih prihoda manje izbjegavaju njihovo plaćanje. Ekonomska kriza i nestabilnost poslovnog ambijenta su faktori koji

¹⁵Grupa autora. 2007. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. Br.14. Zagreb: Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu. strana 598.

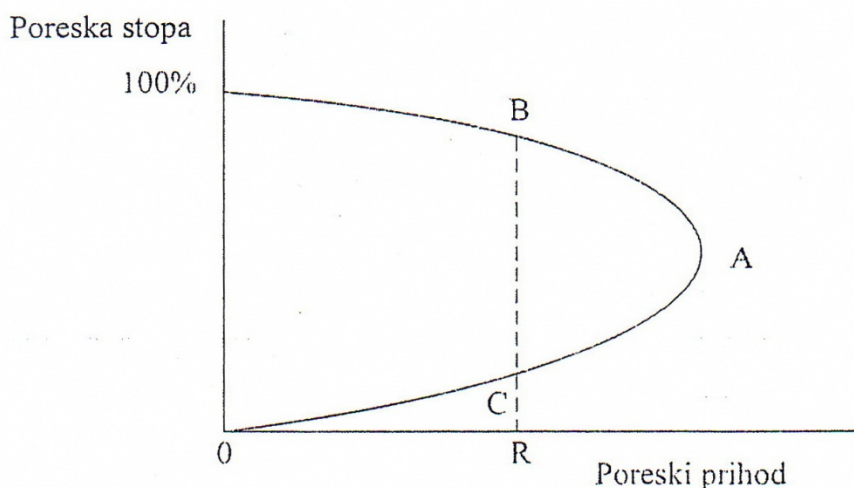
¹⁶Milošević, Goran. 2006. *Ekonomski horizonti*. Br.8. Kragujevac: Ekonomski fakultet u Kragujevcu. strana 69.

uslovljavaju veće prisustvo ovih krivičnih dela. Što je kriza veća, veće su i mogućnosti za vršenje evazije javnih prihoda.

Što su poreska zahvatanja veća, to su veće mogućnosti da će poreski obveznici nastojati da izbjegavaju svoje obaveze prema budžetu. Obveznici smatraju da će imati veće ekonomske koristi, ako ne plaćaju poreske obaveze od eventualnih posljedica koje mogu imati kao izvršioци krivičnog djela.

Princip umjerenosti oporezivanja podrazumijeva utvrđivanje tzv. apsolutnog poreskog limita, odnosno poreskog opterećenja društvenog proizvoda pri kojem dalje povećanje poreskih stopa, ili uvođenje novih poreskih oblika, više ne bi uvećalo poreske prihode države. Štaviše, ukoliko poreski teret pređe apsolutni poreski limit, svako dalje povećanje poreza dovodi do smanjenja poreskih prihoda. Ovaj koncept poreskog limita objašnjava Laferova kriva.

Grafik 2.1. Laferova kriva

Izvor: Raičević, Božidar. 2008. *Javne finansije*. Beograd: Ekonomski fakultet u Beogradu. strana 103.

Na apcisnoj osi nanesen je ukupan poreski prihod države, a na ordinatnoj osi visina poreske stope, u procentu od društvenog proizvoda. Umjesto da, kako bi se moglo očekivati, kretanje poreske stope ka nivou od 100% društvenog proizvoda, poreski prihod će, kada poreska stopa pređe nivo A, početi da se smanjuje. Tako će pri stopi od 100% poreski prihod države biti 0, a ne 100% društvenog proizvoda. Drugim riječima, ako bi poreska stopa iznosila 100% niko ne ni plaćao porez, ili bi se cjelokupna ekonomska aktivnost odvijala u sektoru sive ekonomije.

Ukoliko je i kaznena politika blagonaklona prema izvršiocima, to će još više doprinjeti navedenom stavu obveznika.

Namjena trošenja javnih prihoda je pitanje koje interesuje svakog obveznika. Ukoliko obveznici ne odobravaju trošenje javnih prihoda, to uslovljava njihovu utaju. Ako se pak javnim prihodima finansiraju dobra za koja je obveznik zainteresovan, pogotovo ako obveznik ima i ličnog interesa, postojaće manji otpor prema plaćanju obaveza.

Siva ekonomija posebno pogađa subjekte koji privređuju u legalno registrovanoj djelatnosti. Ona dovodi obveznike koji legalno posluju u neravnopravan položaj i oni počinju da prikrivaju dio svojih privrednih aktivnosti, kako bi na ovaj nedozvoljeni način povećali svoje prihode.

U grupu subjektivnih faktora evazije poreza spadaju: egoizam i težnja za sticanjem profita, poreski moral, nepostojanje svijesti o opravdanosti javnih prihoda i shvatanje o pravičnosti fiskalnog sistema.

Kao osnova izbjegavanja plaćanja javnih prihoda, javlja se težnja za sticanjem profita i bogaćenjem. Ova težnja za bogaćenjem nema granica. Ona tjera pojedince na vršenje raznih poslova i radnji koja su društveno opasna.

Osjećaj obveznika da plaćanje dažbina ne proizvodi nikakvu protivuslugu, uslovljava u određenoj meri izbjegavanje poreskih obaveza. Platiti, a za uzvrat ne dobiti ništa, stvara otpor protiv poreza.

Javni prihodi moraju biti pravični. Otpor prema porezu zavisi od toga da li obveznici smatraju da je raspodjela poreskog tereta sprovedena pravično ili ne. Nemoguće je nekoga oporezovati, a da bude zadovoljan. Međutim, osjećanje da je porez nepravično raspodjeljen, doprinosi povećanju otpora prema njegovom plaćanju.

Bitan faktor neplaćanja poreza je poreski moral. Pod poreskim moralom podrazumijevamo osjećaj i dužnost ispunjenja poreske obaveze, da bi se tim izvršenjem izvršila alimentacija javne potrošnje. Statističkim istraživanjima je utvrđeno da postoji više oblika poreskog morala:

- Visok poreski moral (SAD, Njemačka i Švajcarska);
- Optimalan poreski moral (Francuska, Španija i Italija);
- Nizak poreski moral (Južna Amerika, neke afričke zemlje).¹⁷

Na utaju javnih prihoda utiče i stručnost radnika poreske administracije, kao i efikasnost kontrole, utvrđivanja i naplate ovih prihoda. Poreskoj nedisciplini pogoduju izvesne subjektivne slabosti poreskih organa, a posebno slučajevi nedopustive povezanosti radnika administracije i poreskih obveznika.

¹⁷Raković, Milena. 2003. *Finansije i finansijsko pravo*. Banja Luka: Pravni fakultet u Banja Luci. strana 154.

Zakonska nedorečenost poreske materije dovodi do sukoba nadležnosti i do nedovoljne saradnje državnih organa koji rade na poslovima otkrivanja i suzbijanja ovih krivičnih djela. Česte izmjene propisa iz oblasti poreske materije utiču na pojavu ovih krivičnih djela. Naša zemlja je karakteristična po tome da određeni propisi praktično nisu ni zaživjeli, a zakonodavac uvodi nove. To govori i o određenoj nestabilnosti pravnog sistema.

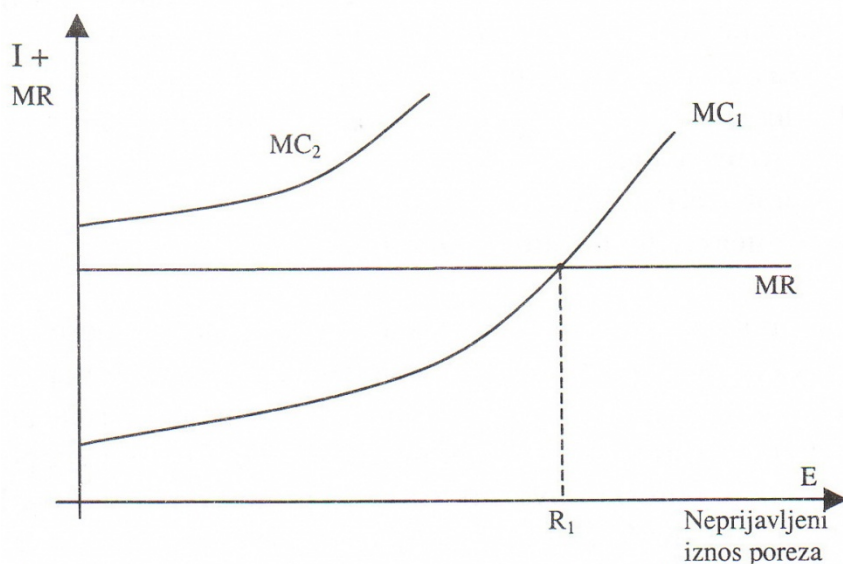
Uzimajući neke od navedenih uzroka poreske evazije, može se oblikovati sledeća funkcija poreske utaje:¹⁸

$$PU = PU (TPU, F, P, \dots, O)$$

gdje je: PU – veličina poreske utaje, TPU – veličina očekivane uštede na porezu, F – lakoća poreske utaje, P – mjera za veličinu kazne koja sadrži i rizik od otkrivanja, O – svi slučajni i nemjerljivi faktori.

Ako neki privredni subjekt – poreski obveznik, zna koliko iznosi njegova granična poreska stopa i veličina kazne za poresku utaju, tada se odluka o utaji poreza donosi na osnovu komparacije graničnih troškova i graničnih koristi od poreske utaje, što se grafički može predstaviti na sledeći način:

Grafik 2.2. Optimalna poreska utaja

Izvor: Alijagić, Mehmed. 2006. *Poreski menadžment i poreski konsalting*. Banja Luka: Fakultet za poslovne studije u Banja Luci. strana 136.

¹⁸Alijagić, Mehmed. 2006. *Poreski menadžment i poreski konsalting*. Banja Luka: Fakultet za poslovne studije u Banja Luci. strana 135.

(MS – očekivani granični troškovi, MR – granična korist od neprijavljenog poreza, R – optimalna veličina poreske utaje)

Grafik ilustruje optimalnu poresku utaju. Očekivani granični troškovi MC_1 dobiveni su kao iznos porasta kazne zbog povećanja poreske utaje pomnožen sa vjerovatnoćom otkrivanja utaje. Kada su granični troškovi poreske utaje MC_2 za sve iznose veći od graničnih koristi od poreske utaje, tada je bolje platiti porez. Optimum se postiže u $R = 0$.

2.4. Pojavni oblici, izraženost i rasprostranjenost poreske evazije

2.4.1. Pojavni oblici poreske evazije

Postoje različita sredstva i različite metode za izvršenje poreske evazije. Poznavanje načina izvršenja evazije potrebno je da bi se efikasno preduzele mjere i radnje od strane nadležnih organa u cilju njihovog efikasnog suzbijanja i otkrivanja. Način i metode izvršenja evazije poreza veoma se brzo mijenjaju i teško otkrivaju, što još više komplikuje problematiku njihovog rasvjetljavanja i dokazivanja. U praksi nadležnih organa, čija je djelatnost usmerena na suzbijanje evazije poreza, identifikovan je veći broj inkriminiranih oblika izbegavanja obaveza po osnovu javnih prihoda. Ovdje ukazujemo samo na neke:

- neplaćanje obaveza po osnovu poreza na dohodak građana isplatom dijela prihoda u naturi (razna roba), ili kroz razne oblike donacija i slično;
- fiktivno uvećanje materijalnih troškova poslovanja, a time i lažno iskazivanje bilansnih pozicija u poreskom bilansu, u cilju smanjenja obaveza po osnovu poreza na dobit preduzeća;
- isplate honorara u gotovom novcu u cilju prikrivanja stvarnog prihoda istih lica, a time i izbegavanja poreskih obaveza;
- kod poreza na imovinu, naročito se izbjegavaju poreske obaveze na prihode koje lica stižu pri izdavanju stanova, poslovnih objekata i drugih prostorija u zakup;
- veći obim utaje javnih prihoda posljednjih godina, zapažen je u oblasti građevinarstva. Naime, podignut je znatan broj porodičnih i drugih stambenih objekata, a prihodi koji su ostvareni od strane izvođača građevinskih radova, nisu adekvatno obuhvaćeni oporezivanjem;
- kod akcize i oporezivanja prometa, izbjegavanje poreskih obaveza je naročito izraženo kroz prikrivanje stvarne količine proizvedene i prodane robe, kao i kroz neiskazivanje stvarnog obima izvršenih usluga;

- pojedina pravna lica poslovanje obavljaju preko fiktivnih preduzeća, osnovanih samo u cilju "pranja prometa", a time i novca. Promet se iskazuje korišćenjem dokumentacije o navodnom poslovanju sa preduzećima iz Crne Gore, Srbije, a ta preduzeća u mnogim slučajevima, ne samo da nisu poslovala sa pravnim licima iz Republike Srpske, odnosno Bosne i Hercegovine, već ne postoji ni akt o njihovom osnivanju;
- neprijavlivanje, odnosno, neregistrovanje radnje, preduzeća ili delatnosti koja se obavlja, naročito je karakteristično poslednjih godina;
- vođenje duplog knjigovodstva, jednog za potrebe kontrolnih organa, a drugog za potrebe poreskog obveznika u kome je iskazano stvarno poslovanje.

U zavisnosti od konkretnog pojavnog oblika izbjegavanja javnih prihoda, razlikovaće se metodologija razjašnjavanja evazije poreza. Neophodno je razjasniti da li se radi o neprijavlivanju ili lažnom prijavljivanju činjenica značajnih za određivanje poreskih obaveza, da li je učinilac sam poreski obaveznik ili drugo lice i koji su motivi za to, kako je izvršeno prikrivanje, koliki je iznos utajenog poreza, s obzirom na zakonsku kvalifikaciju, i kako je utrošena korist pribavljena evazijom poreza.

Sa izbjegavanjem plaćanja poreza sve više se suočavaju i zemlje Evropske unije. Poseban problem Unije predstavlja neplaćanje poreza na dodatu vrednost. Prije 1992. godine neprijavljeni uvoz u ove zemlje bio je jedino moguće krijumčarenjem preko granice. Posle ukidanja graničnih kontrola i početka primjene zajedničkog prelaznog sistema poreza na dodatu vrednost, a budući da još uvek nije izvršena harmonizacija visine poreskih stopa u zemljama - članicama, pojavili su se novi pojavni oblici utaje ove vrste poreza. Kada su stope poreza na dodatu vrednost u jednoj zemlji-članici za neki proizvod niže u odnosu na drugu zemlju-članicu, taj proizvod se kupuje u zemlji članici po nižoj stopi a nabavka tog proizvoda se prijavljuje kao da je izvršen od domaćeg prodavca. Na taj način poreski obaveznik – kupac stiče pravo na umanjenje svoje poreske obaveze za iznos prijavljenog, navodno plaćenog, poreza na dodatu vrednost po višoj stopi.

Ne postoje sasvim pouzdane procjene o razmjerama nezakonite evazije poreza na dodatu vrijednost na nivou Evropske unije, uglavnom variraju između 60 i 100 milijardi evra godišnje, dok krajne pesimistične govore o vrtoglavih 200-250 milijardi evra godišnje.¹⁹

¹⁹Milošević, M. *Nezakonita evazija poreza na dodatu vrijednost, Doktorska disertacija*. 2012. Beograd: Pravni fakultet

2.4.2. Poreski karusel

Poreska utaja u sistemu PDV-a se javlja u više oblika:

- Lažni fiktivni izvoz – roba nije izvezena, a u poslovnim knjigama je prikazan izvoz iz razloga što je izvoz oslobođen plaćanja PDV-a, odnosno izdata je faktura sa nultom stopom;
- Izdavanje lažnih poreskih faktura koje glase na nepostojeće kupce sa umanjenim izlaznim PDV-om;
- Pribavljanje ulaznih faktura od nepostojećih dobavljača, u cilju povećanja ulaznog PDV-a, radi umanjenja konačne obaveze za PDV prelamanjem ukupnog ulaznog i izlaznog PDV-a;
- Prikazivanje manje vrijednosti robe (naročito prilikom uvoza) radi umanjenja osnovice za obračun PDV-a;
- Lažno prikazivanje kredita u mjesečnim PDV prijavama radi neosnovanog traženja povrata PDV-a;
- Neosnovano prikazivanje ulaznog PDV-a na koji nema pravo odbitka;
- Netačno i nepotpuno vođenje poslovnih knjiga koje za posljedicu ima veći ulazni od izlaznog PDV-a, tako da obveznik nema obavezu plaćanja PDV-a i dolazi u situaciju da mu se vrati porezni kredit ili je ta obaveza za plaćanje PDV-a simbolična u odnosu na stvarnu;
- Prevare u oblasti prometa (prikazivanje umanjenog ili uvećanog prometa);
- Planiranje nesolventnosti, tako što kroz svjesno izazvanu nesolventnost obveznik dolazi u situaciju da ne može da izmiri obaveze za PDV koji je njegov kupac već odbio kao ulazni PDV;
- Fiktivna firma koja ne obavlja bilo kakav promet, ali predaje PDV prijave u kojima iskazuje kredit u velikom iznosu, nakon čega traži povrat ili prikazuje male promete i sukcesivno neprimjetno ostvaruje povrate;
- Uključivanje fiktivne firme u lanac prometa između dvije stvarne firme od kojih je jedna kupac, a druga dobavljač, tako da im ova fiktivna firma služi kao „tampon“ zona za umanjenje PDV obaveze;
- „Fenix“ firme koje kratko traju, izvrše velike promete, ne izvrše obaveze plaćanja PDV-a i nestanu;
- „Karusel“ prevara – pogodna za robu koja je mala, a skupa, roba kruži kroz više zemalja i na kraju kroz papire završi na početku, s tim što je u sredini nastao prekid kod fiktivne firme kod koje su ostale PDV obaveze;

- Izbjegavanje firmi da se prijave kao PDV obveznici, iako ostvaruju velike promete koji ih obavezuju na registraciju kao PDV obveznika.²⁰

Poreske zloupotrebe unutar sistema poreza na dodatu vrijednost se mogu podijeliti na domaće, unutar jedne zemlje, zatim one koje se odnose na promet dobrima između preduzeća registrovanih u različitim članicama jedne grupacije, npr. Evropske unije, i na međunarodne koje obuhvataju promet dobrima između firmi registrovanih u zemljama koje nisu članice iste grupacije.

Najčešće i najmasovnije poreske prevare u vezi sa PDV-om poznate su pod nazivom „zajednička prevara putem nedostajućeg trgovca“, eng. *Missing Trader Intra-Community Fraud* – MITC, u kome se razlikuju dva podtipa prevara:²¹

- a) Jednostavna, linearna ili prevara kupovine, eng. *Simple Linear (Acquisition) Fraud*. Karakteristika ove prevare je da se roba uvozi u zemlju članicu, npr. Evropske unije, iz neke druge članice. U ovom slučaju se kao firma uvoznik javlja fantomska firma – nepostojeći trgovac A, koji dalje istu robu prodaje kompaniji B, koja prodaje robu za konačnu potrošnju na domaćem tržištu. U međuvremenu, preduzeće A vrši naplatu fakturisane robe od preduzeća B uvećanu za vrijednost PDV-a. S druge strane, trgovac A neće nikad izmiriti svoje poreske obaveze, jer će nestati prije nego iste dospiju na naplatu.
- b) Poreki karusel (ringišpil), eng. *Carousel Fraud* - u svojim početnim razvojnim fazama jako liči na tzv. linearnu prevaru, uz napomenu da kod poreskog karusela krajnja potrošnja prometovane robe nije na domaćem tržištu.

Karusel ili tzv. poreska vrteška, je finansijska prevara nastala zloupotrebom PDV sistema koja, u konačnici, dovodi do umanjenja javnih prihoda zemlje koja je trebalo da naplati porez na dodatu vrijednost ili zemlje koja je izvršila povrat poreza na dodatu vrijednost, a da prometa uopšte nije bilo.

Poreske prevare – poreski karusel se javlja kako u vezi sa prometom robom, tako i u vezi prometom uslugama.

Karusel prevara je sinonim za jednu od najpoznatijih i najmasovnijih PDV prevara. Kao zajedničke osobine gotovo svih firmi učinilaca poreskog karusela bi se mogle odrediti: mali osnivački kapital, izuzetno mali broj zaposlenih ili ih nema uopšte, visok promet tokom poreskog perioda, te shodno tome, visok iznos naveden u zahtjevu za povrat poreza. Takođe ove kompanije se najčešće registruju na početku poreskog

²⁰www.hjpc.ba; <http://www.hjpc.ba/pr/preleases/1/?cid=4052,2,1>: (02.11.2013. 20:38)

²¹Grupa autora. 2013. *KONGRES Računovodstvo, revizija i poslovne finansije u uslovima odgovornijeg ponašanja učesnika na tržištu*. br.17. Banja Luka: Savez računovođa i revizora RS. str. 209.

perioda i odjave, odnosno prestanu poslovati do momenta dospijeća poreskih obaveza. Osim toga, skora sva preduzeća počinioći poreskog karusela trguju određenom vrstom robe, i to robe lako dostupne u velikim količinama, male fizičke zapremine, odnosno obima i težine, kratkog vijeka upotrebe, te robe visoke pojedinačne prodajne cijene. Konkretno, u transakcijama kojima se pokrivaju poreske prevare se najčešće trguje mobilnim telefonima, mikročipovima, računarima, automobilima i auto-opremom, kozmetikom, posebno parfemima, plemenitim metalima, elektronskom robom široke potrošnje, i u posljednjih nekoliko godina kvotama za emitovanje karbon dioksida.

U tzv. ringišpil šemi prevare, najčešće fantomska firma uvozi robu u državu članicu bez PDV-a, ali ga kasnije naplaćuje od svojih kupaca. Dok prodavci, uvoznici (fantomske firme) redovno nestaju prije izmirenja poreskih obaveza u korist nadležnih poreskih organa svoje domicilne države, dotle kupci imaju pravo na odbitak poreza na dodatu vrijednost koji su platili iz svog ukupnog oporezivog prihoda. Ove aktivnosti uvoznika i narednih trgovaca, zajedno gledajući stvaraju gubitke u državnoj kasi.

Najspecifičnija osobina ove poreske prevare je moć ponavljanja prevare, skoro pa onoliko puta koliko to izvršilac prevare želi. Otuda i naziv ringišpil, vrteška, za ovu prevaru.

Međutim, ni sve karusel prevare nisu podjednakog obima i intenziteta, pa se s obzirom na navedeno, razlikuju dvije osnovne formule, jednostavna i kompleksna.²²

Jednostavna šema: trgovci svijesno mogu kategorisati određenu isporuku dobara koja se desila unutar određene nacionalne ekonomije, kao isporuku dobara izvršenu van granica te države. Predpostavimo npr. da firma A, registrovana u Belgiji, isporuči robu firmi B, takođe sa sjedištem u Belgiji. Trgovac B će nakon dalje prodaje kupljene robe od preduzeća A, na osnovu fakture firme A, koja u sebi sadrži obračunat porez na dodatu vrijednost, zahtijevati povrat ulaznog poreza, dok je firma A dužna da naplaćeni porez na dodatu vrijednost uključi u obračun svoje poreske obaveze. S druge strane, firma A, u ovim jednostavnim karusel šemama, u svojim knjigovodstvenim evidencijama obično navodi da je isporuka robe izvršena preduzeću u drugoj državi, npr. preduzeću registrovanom u Holandiji, što ovakvu transakciju podvodi pod transakcije oporezive nultom stopom. Dalje, da bi preduzeće A prikrilo kršenje zakona, isto obično evidentira postojanje više faktura koje glase na relativno male isporuke dobara kupcima sa sjedištem van Belgije. Štaviše, iako je roba u suštini isporučena na domaćem tržištu, firma A podnosi zahtjev za povrat poreza u visini odbitka predhodno plaćenog poreza. Samim tim, firma A ne samo da je izbjegla plaćanje svoje poreske

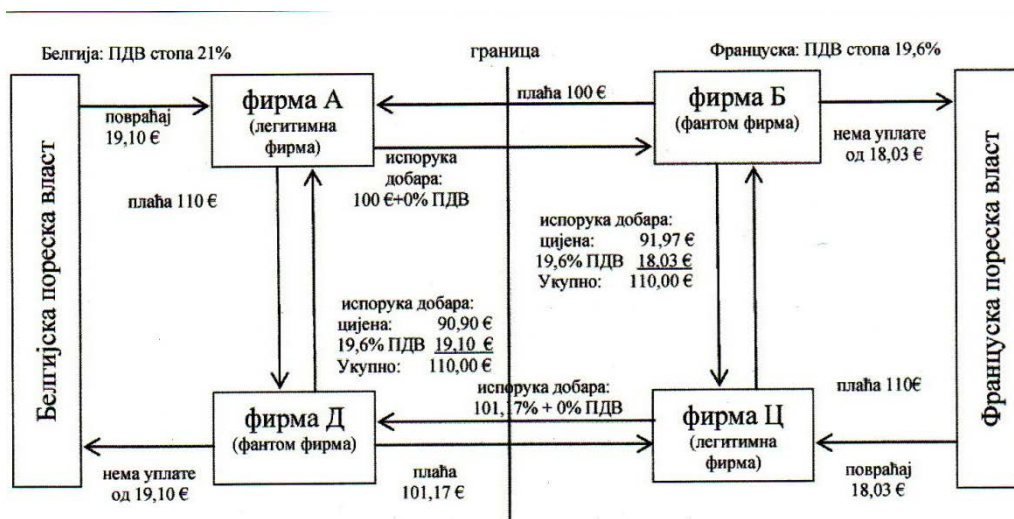
²²Grupa autora. 2013. *KONGRES Računovodstvo, revizija i poslovne finansije u uslovima odgovornijeg ponašanja učesnika na tržištu*. br.17. Banja Luka: Savez računovođa i revizora RS. str. 210.

obaveze, već je od države, tj. nadležnog poreskog organa dobila i dodatne novce kroz povrat poreza.

S druge strane, izvjesno je da će nadležni poreski organi, prije ili kasnije, kroz terensku ili kancelarijsku kontrolu, otkriti da preduzeće A nema validnu dokumentaciju, na osnovu čega postaje očigledno da do izvoza robe nikad nije ni došlo, odnosno da firma A nije platila porez na dodatu vrijednost. Međutim, do momenta kada se ove kontrole dese, firme poput preduzeća A obično više ne postoje.

Kompleksna šema: može se javiti u različitim oblicima, a jedan od njih prikazan je na sledećoj slici.

Slika 2.1. Kompleksni model poreskog karusela

Izvor: Grupa autora. 2013. *KONGRES Računovodstvo, revizija i poslovne finansije u uslovima odgovornijeg ponašanja učesnika na tržištu*. br.17. Banja Luka: Savez računovođa i revizora RS. str. 212.

Na slici se vidi da je nesvjesni pokretač ove prevare preduzeće A, tzv. preduzeće amortizer, eng. *buffer*, npr. iz Belgije, koje isporučuje robu npr. preduzeću B, fantom firmi, iz Francuske. Predpostavimo sada da preduzeće A iz Belgije vrši prodaju robe preduzeću B iz Francuske u vrijednosti od 100 €. Preduzeće A će primjeniti nultu stopu na porez radi izvoza robe, odnosno, imaće pravo na povrat plaćenog poreza na dodatu vrijednost od strane belgijske poreske vlasti.²³ U isto vrijeme, preduzeće B će evidentirati promet sa preduzećem A i u skladu sa tim će popuniti svoju poresku PDV prijavu, ali u principu neće uplatiti porez na dodatu vrijednost u korist javnih prihoda Francuske, već će kao nepostojeći trgovac, eng. *Missing trader*, nastaviti dalju prodaju iste robe narednom preduzeću C, takođe iz Francuske, i njemu zaračunati francuski

²³U Belgiji je određena standardna stopa PDV-a u visini od 21%

porez na dodatu vrijednost.²⁴ Kako je firma B fantom firma i nema namjeru da plati svoju poresku obavezu, istoj se isplati da neto cijena prodate robe bude niže vrijednosti od nabavne, pa će firma B u svojoj fakturi iskazati cijenu od 90,90 € (101,17 € - 90,90 € = 10,27 € niže od nabavne cijene) plus francuski porez na dodatu vrijednost 19,6%, odnosno 18,03 € što daje bruto iznos od 110 € (91,97 € + 18,03 €). Osim toga, u ovom slučaju će francuske javne finansije ostati uskraćene za 18,03 € poreza na dodatu vrijednost, koje joj neće platiti firma B. Firma C, takođe tzv. amortizer, registrovana u Francuskoj, ne znajući da posluje sa nepostojećim trgovcem B, unosi, odnosno, odbija predhodno plaćeni porez u svojoj PDV prijavi. Nakon toga preduzeće C, u skladu sa zakonskim propisima, prodaje dalje robu preduzeću D, fantom firmi iz Belgije, po cijeni npr. 101,17 € + 0% poreza na dodatu vrijednost, čime se polako završava prvi krug poreskog karusela. Prilikom ovog međugraničnog prometa, francusko preduzeće C primijenjuje nultu stopu za izvoz, dok belgijsko preduzeće evidentira promet dobara sa Francuskom zbog čega nema obaveze plaćanja PDV-a svojim, tj. Belgijskim poreskim organima. Konačno, cijeli krug se zatvara isporukom dobara od strane belgijskog preduzeća D, takođe belgijskom preduzeću A. I u ovom slučaju (zbog toga što neće izmiriti svoje poreske obaveze) postoji interes fantomske firme D da izda fakturu u kojoj je naznačena niža cijena od nabavne 90,90€ (101,17 € - 90,90 € = 10,27 € niže od nabavne) plus belgijski porez 19,10 € što daje bruto iznos od 110 €. Ovim radnjama firme D, belgijske vlasti su, takođe, ostale uskraćene za 19,10 €, tj. iznos poreza, koliko je preduzeće D trebalo da uplati u korist računa nadležnog poreskog organa radi ostvarene transakcije sa preduzećem A, dok će, sa druge strane, preduzeće A prilikom prodaje, ukoliko do nje dođe, imati pravo na povrat predhodno plaćenog poreza.

Navedeni primjer je samo jedan od modela PDV karusela.

Sve češće se u praksi pojavljuju izuzetno kompleksni modeli, poznati pod nazivom tzv. kontra-trgovina, eng. *contra-trading*. U ovom modelu poreskog karusela transakcije su strukturisane sa ciljem generalnog prikrivanja obrazaca trgovanja. U najjednostavnijoj formi kontra-trgovine postoje dva lanca transakcije.²⁵

Prvi „prljavi“ lanac u kome se nalazi nepostojeći trgovac, odnosno fantom firma, ili trgovac registrovan na osnovu dokumenata stečenih npr. krađom identiteta, koga ćemo u ovom slučaju označiti kao npr. trgovca A – uvoznika robe u državu X, npr. zemlju članicu Evropske unije. Firma A ih zatim prodaje legitimnoj firmi B, ona dalje firmi C (najčešće legitimnoj, ali u nekim sličajevima može da bude i tzv. firma marioneta, eng. *puppet*), koja izvozi istu robu. Po osnovu ove poslednje transakcije, trgovac C ima,

²⁴U Francuskoj je određena standardna stopa PDV-a u visini od 19,6%

²⁵Grupa autora. 2013. *KONGRES Računovodstvo, revizija i poslovne finansije u uslovima odgovornijeg ponašanja učesnika na tržištu*. br.17. Banja Luka: Savez računovođa i revizora RS. str. 215.

podrazumijeva se, pravo na oporezivanje nultom stopom, odnosno pravo na povrat poreza na dodatu vrijednost od strane poreskih organa svoje domicilne države.

Drugi „čisti“ lanac u kome nema fantomske firme, ali može da se pojavi firma marioneta, obuhvata trgovca C, u ovom slučaju uvoznika, koji dalje prodaje trgovcu D, a on trgovcu E – izvozniku. Uloga čistog lanca je da se poreska pozicija, odnosno, poresko opterećenje trgovca C u prljavom lancu poništi njegovom pozicijom u čistom lancu. U principu, trgovac C nema nikakve koristi jer je platio ulazni porez trgovcu B. Ali, kako je već navedeno, može se desiti da trgovac C obavlja poslove kako uvoza, tako i izvoza, a da pri tome nije ni u kakvoj vezi sa prevarantom. Međutim, često se dešava da firma C ipak bude trgovac marioneta kojim upravlja trgovac A sa ciljem prikrivanja transakcija koje trgovca A dovode u vezu sa prevarom. U ovom drugom slučaju, ovakvim uvozno-izvoznim poslovima kroz dva uporedna lanca se postiže da preduzeće C ne privlači pažnju nadležnim poreskim organima, jer ne podnosi zahtjev za povrat poreza. S obzirom na predhodno navedeno, neplaćanje poreza od strane trgovca A će biti manje uočljivo, jer bez povrata poreza poreski organ ne može jednostavno da odredi koliko poreza duguje trgovac A. Osim toga, povrat ulaznog poreza trgovca C koji je ostvario u „prljavom“ lancu je prešao trgovcu E, koji je na kraju čistog lanca, i koji je, nerijetko, u dogovoru sa trgovcem A. Jedini način da nadležni poreski organ odbije povrat predhodno plaćenog poreza trgovcu E je da dokaže da je trgovac E znao, ili je bar mogao znati, za prevaru trgovca A u potpuno drugom lancu, kao i za moguću umiješanost trgovca C. Pošto je jedino trgovac E profitirao kroz povrat ulaznog poreza od učinjene prevare trgovca A, logičan je zaključak da je trgovac E učesnik u prevari, ili je bar marioneta, koji na kraju dijeli porez sa nekim drugim.

2.4.3. Offshore kompanije

U savremenom svijetu se poreske uštede mogu ostvariti na međunarodnom planu. Naime, u mnogim državama su porezi niži ili ih nema, poreske i druge procedure, bitne za poslovanje, su jednostavnije, uz zaštitu finansijske privatnosti. Navedene činjenice ohrabruju investitore jer su im uštede na ime poreza velike. Takve države se nazivaju poreskim rajem, eng. *tax havens*, a poznate su kao i ofšor finansijski centri, eng. *offshore financial centers-OFC*.

Prema UN definiciji, zemlje poreskog raja ili offshore institucija je bilo koja banka u svijetu koja prima depozite i/ili koja upravlja imovinom izraženoj u stranoj valuti u korist lica čije je stalno mjesto boravka na drugom mjestu.²⁶

²⁶Raičević, Božidar. 2008. *Javne finansije*. Beograd: Ekonomski fakultet u Beogradu. strana 128.

Offshore kompanije su kompanije registrovane u određenim zemljama samo da bi koristile poreske povlastice.

Razlozi za osnivanje offshore kompanija su:²⁷

- Kompanija registrovana na tom području plaća niske ili paušalne poreze ukoliko posluje izvan njega. Povlašćene su, dakle, samo one kompanije čiji su vlasnici, odnosno direktori nerezidenti (stranci) i koje ne ostvaruju nikakvu dobit na toj teritoriji, tj. ne kupuju ili prodaju robu ili usluge na tom području.
- Sposobnost zemalja poreskog raja da privuku investitore demonstrira vrstu fiskalne politike koja može da pomogne razvoju siromašnih država. Zemlje poreskog raja čine 1,2% svjetske populacije, 26% svjetske imovine i 31% neto profita američkih multinacionalnih korporacija.
- Zahvaljujući poreskoj konkurenciji između država, kompanije i građani vrše transfer kapitala i imovine u poreske sisteme u kojima ih porezi ne preopterećuju. Ovu vrstu migracije izaziva poreska konkurencija kojom se u poreskom sistemu sa nižim porezima maksimizira profit i kapital, a time i privredni rast. Bogati građani posebno vode računa o porezima ako su u prilici da biraju gdje da žive, rade, štede i investiraju.
- Mnogi Skandinavci i Nijemci, zbog povoljnijeg poreskog tretmana kamate za depozite nerezidenata, imaju bankarske račune u Luksemburgu. Većina latinoameričkih država ne oporezuje dividende i kamatu, smanjujući mogućnost odliva kapitala u druge države.

Prednosti offshore poslovanja ogledaju se naročito u porastu profita, što je rezultat nižeg oporezivanja, jednostavnijoj regulativi i minimalnim formalnostima za poslovno udruživanje. Zatim u postojanju odgovarajućeg pravnog okvira za zaštitu integriteta na relaciji principal-agent, reputaciji iza koje stoje razne specijalizovane usluge i poverljivost podataka i nepostojanju devizne kontrole. Poslovanjem u offshore zoni mogućnosti sudskih sporova, istraga i slično svedena je na minimum.

Postoji nekoliko razloga zašto se neka zemlja ili područje opredeljuje da postane poreski raj. Jedan od razloga je da se dođe do potrebnih sredstava za sopstveni razvoj. Zato se nude niže poreske stope za velike korporacije, pod uslovom da osnuju stalnu poslovnu jedinicu ili kompaniju u zemlji domaćinu, u kojoj bi se zaposlilo lokalno stanovništvo. Zatim, politika niskih poreza ohrabruje dolazak konglomerata iz industrijski razvijenih zemalja, koji će radno osposobiti lokalno stanovništvo. Za razvoj

²⁷www.razvoj-karijere.com;
http://www.razvoj-karijere.com/media/files/Poreska_evazija.pdf: (10.11. 15:21)

mnogih sektora male zemlje nisu osposobljene, te im promovisanje niskih poreza služi da privuku strane kompanije na svoje područje.

Najpoznatije zemlje poreskog raja su: u Evropi: Kipar, Holandija, Lihtenštajn, Luksemburg, Monako i druge, zatim u Africi Mauricijus, Sejšeli, u Aziji Filipini, Singapur, Tajland, Hong Kong, Tokio, na zapadu Bahami, Barbados, Belize, Britanska Devičanska ostrva, Kajmanska ostrva, Holandski Antili i brojne druge zemlje. U razvijenim zemljama offshore finansijski centri su finansijska tržišta u Njujorku, Londonu, Hong Kongu i Tokiju.²⁸

Koliko je offshore poslovanje uzelo maha pokazuju sledeći podaci: više od 60% prometa na Njujorškoj berzi vrši se preko offshore kompanija, oko 300 najbogatijih Amerikanaca novac drži na računima svojih offshore kompanija, 70% svetskog prometa obavlja se preko offshore kompanija.²⁵

Zahvaljujući brojnim poreskim podsticajima, zemlje poreskog raja dovode do međunarodne evazije poreza, što izaziva „efekat preliivanja“, eng. *spillover effects*, zbog koga pogođene zemlje moraju da revidiraju svoje poreske osnovice. Poreski sistem koji izaziva negativne eksterne efekte na poreske sisteme drugih zemalja označava se kao nefer, odnosno štetna poreska konkurencija. Upravo su poreski rajevi najznačajniji predstavnici štetne poreske konkurencije, jer se u njima efektivne poreske stope na prihode od mobilnih kapitala dovode na tako nizak nivo da druge zemlje u takvu poresku politiku ne mogu da se uklupe, ali mogu da konstatuju ogromne štete po budžetske prihode u svojim zemljama zbog prelaska kapitala, a time i poreza u druge zemlje.

Poreski rajevi imaju negativan uticaj i na razvijene i nerazvijene zemlje. Koristi od njih jedino imaju bogati pojedinci ili kompanije koje pokušavaju da izbegnu plaćanje poreza na ostvarene prihode. Prema dostupnim podacima, na Kipru je, prije ulaska u Evropsku uniju, bilo više od 60 000 offshore kompanija. Prema procjeni Tax Justice Network, svake godine budžeti zemalja u svijetu ostanu uskraćeni za 255 milijardi \$ zbog postojanja poreskih rajeva. Takođe, prema nekim procjenama, ruski bogataši su tokom 90-ih godina prošlog vijeka prebacili najmanje 500 milijardi \$ u poreske rajeve.²⁹ Kako je ovo problem i razvijenih i nerazvijenih zemalja, moguće ga je ublažiti samo ako postoji saradnja između nacionalnih vlada i međunarodnih organizacija.

Vlasnici desetina kompanija u BiH su kompanije sa sjedištem u popularnim offshore destinacijama, od Kipra, Luksemburga pa do Karipskih otoka, čiji stvarni vlasnici ostaju anonimni.

²⁸www.actaeconomica.efbl.org; <http://www.actaeconomica.efbl.org/broj16/e-ActaEconomica-broj16-Dencic-Mihajlov.pdf>: (25.11. 14:42)

²⁹teme.junis.ni.ac.rs; <http://teme.junis.ni.ac.rs/teme1-2013/teme%201-2013-04%20lat.pdf>: (02.11. 16:31)

Poslovanje preko offshore kompanija je legalno i tu nema ničega nezakonitog, ali u praksi, offshore kompanije uglavnom se koriste da se izbjegne plaćanje poreza na dobit u punom iznosu ili da bi stvarni vlasnici “firmi – kćerki” ostali anonimni. Najpopularnije off-shore destinacije u našem slučaju su Kipar, gdje je registrovan najveći broj kompanija koje imaju svoje “kćerke” u BiH, te Luksemburg, Britanska Djevičanska ostrva i Linhenštajn.

Prema izvještaju Instituta „Global Financial Integrity“, iz Bosne i Hercegovine je od 2001. do 2010. godine u zemlje sa statusom poreskog raja prebačeno 836 miliona dolara, zarađenih, kako se tvrdi, utajom poreza i korupcijom. Prema tom izvještaju, Bosna i Hercegovina se nalazi na 57. mjestu po nedopuštenom odlivu novca između 143 zemlje u razvoju koje su bile obuhvaćene istraživanjem.³⁰

2.4.4. Izraženost i rasprostranjenost poreske evazije

Stepen izraženosti i rasprostranjenosti evazije zavisi od tri bitna faktora:

- 1) otuđenost države od građana;
- 2) stepen fiskalnog opterećenja;
- 3) slabosti kontrole i blagost sankcija.³¹

Otuđenost države od građana. Ako su prisutni nedemokratski odnosi, otuđenost države od građana i prisutni strani okupatori, javlja se otpor plaćanja fiskalnih obaveza kao jedan od direktnih oblika borbe građana za demokratsko društvo. Kod nas je poreski moral jako nizak, jer istorijski posmatrano naša zemlja je bila vijekovima okupirana i otpor prema izvršenju poreske obaveze javlja se kao otpor stranom okupatoru. Poreski moral se može popraviti ako u demokratskom društvu poreski obveznici nisu samo kruti izvršioc i poreske politike, već i država ima jedan demokratski odnos prema poreskom obvezniku. Poreski obveznici imaju pravo na sigurnost i privatnost, tajnost i povjerljivost. U demokratskim društvima važan je odnos između poreskih obveznika i poreskih organa, koji se unapređuje izgradnjom zajedničkog povjerenja u poreski sistem.

Stepen fiskalnog opterećenja. Stepem fiskalnog opterećenja bitan je element kod evazije poreza. Ako su porezi previsoki i plaćanjem poreza obveznik ugrožava ličnu egzistenciju i obavljanje svoje djelatnosti, tada poreski obveznici vrše izbjegavanje plaćanja poreza, bilo djelimično ili potpuno. Izbjegavanje se vrši i po cijenu strogih

³⁰www.nezavisne.com; http://www.nezavisne.com/posao/analize/Stotine-miliona-iz-BiH-prebacene-u-zemlje-poreskog-raja-173150.html: (27.11. 17:03)

³¹www.efbl.org; http://www.efbl.org/upload/pdf/2998426-Monetarne-i-javne-finansije-Poreska-evazija: (03.11. 16:44)

zakonskih posljedica. Evazija je naročito prisutna kod prihoda od privredne djelatnosti. Uzmimo primjer frizera. Poreskom progresijom oporezujemo sve elemente ekonomske snage, a frizeru ne ostane nakon podmirenja troškova i izvršenja poreske obaveze dovoljno dohodka da isplati zarade zaposlenima. Tada je prisutna evazija poreza i po cijenu strogih zakonskih propisa, jer frizeru ne ostaje dovoljno za ličnu egzistenciju i optimalno obavljanje svoje djelatnosti.

Slabost kontrole i blagost sankcija. Da bi kontrola utvrđivanja i naplate javnih prihoda bila efikasna treba organizovati rad inspeksijskih službi. Moderna, stručna i samostalna služba inspeksijskih organa omogućava da kontrola utvrđivanja i naplate fiskalnih prihoda bude stručna, blagovremena, efikasna i na moderan način izvršena. Kontrolni organi moraju imati tačno definisan status zakonom i da imaju optimalna lična primanja. U modernim poreskim sistemima, sankcije zbog neplaćana poreza su rigorozne i imaju prefiks najtežih krivičnih djela. Rad inspeksijskih službi mora da bude usklađen sa izvršnom vlašću, pravosudnim organima.

Evazija ima negativne efekte na sprovođenje utvrđene poreske politike i na obim obezbjeđivanja sredstava za javne potrebe. Procjenjuje se da se zbog poreske evazije godišnje realizuje 27% u SAD-u manje prihoda u saveznom budžetu, u Francuskoj 10% manje, Njemačkoj 8% manje, Japanu 7% manje, a u Velikoj Britaniji 6% manje.

Utaja poreza je ilegalnog karaktera, koja košta državnu kasu između 15% i 25% fiskalnog prihoda.

Efektivna utaja se povećava sa veličinom preduzeća, a naročito sa pojavom multinacionalnih i transnacionalnih kompanija.

2.5. Posljedice poreske evazije

Posljedice evazije poreza su kako nepovoljni fiskalni efekti, tako i protivučinci na ekonomsko-političkom i socijalno-političkom planu.³² Širenje ove pojave pokreće pitanje ekonomske pravde i jednakosti, ekonomske politike i privredne efikasnosti.

Problem ekonomske pravde i jednakosti, ili problem socijalnih razlika, naročito je važan u politici raspodjele tereta plaćanja poreza. Pojava da neka lica ostvaruju dohodak na koji se ne plaća porez utiče na nivo javnih prihoda, usled čega stope poreza na legalne aktivnosti moraju da budu veće nego što bi bio slučaj da su plaćanjem poreza bili obuhvaćeni svi koji stvaraju dohodak proizvodnjom roba i vršenjem usluga. Lica koja izbjegavaju plaćanje poreza i drugih javnih prihoda koriste usluge državne administracije, školskih, zdravstvenih i drugih institucija koje se finansiraju iz budžeta i fondova za socijalno osiguranje. Smanjenjem javnih prihoda pogoršava se finansijski

³²Milošević, Goran. 2006. *Ekonomski horizonti*. Br.8. Kragujevac: Ekonomski fakultet u Kragujevcu. strana 74.

položaj države.

Izbjegavanje plaćanja poreza remeti raspodjelu dohodka u odnosu na ciljeve koje društvo želi da ostvari. Ova pojava, dalje, stvara teškoće u vezi sa tačnim definisanjem veličina nužnih za određivanje ekonomske politike, odnosno, za sprovođenje odgovarajućih privrednih mjera i instrumenata. Ona smanjuje, u nekim slučajevima čak drastično, prihode državnog fiskusa. Evazija sprječava nosioce ekonomske politike da imaju tačnu sliku o tome šta se događa u datoj nacionalnoj privredi, što dovodi do nemogućnosti da se u planiranom obimu ostvare određeni zadaci i mjere iz nadležnosti države.

U uslovima povećane evazije poreza stvara se pogrešna slika pri određivanju zvanične stope nezaposlenosti. Lica koja rade u skrivenoj privredi vode se kao nezaposlena, dok ustvari ona ostvaruju prihode, što znači da je stopa nezaposlenosti blaža. Povećan promet roba, koji nije obuhvaćen plaćanjem javnih prihoda, može dovesti do poremećaja u vođenju monetarne politike, ako bi rast novčane mase bio usklađen jedino sa zvanično utvrđenim rastom društvenog proizvoda. Tada bi nivo novčane mase bio nizak da bi mogao da zadovolji potrebe celokupne nacionalne privrede.

Evazija poreza u znatnoj meri utiče na slabljenje ekonomske osnove društva, što uslovljava socijalne razlike koje izazivaju veliko nezadovoljstvo građana, dovode do određenih socijalnih napetosti i remete međuljudske odnose. U današnje vreme stvara se sloj tzv. novokomponovanih biznismena. Njihovo bogaćenje često ima korjen u evaziji poreza.

Posebno štetni za privredu mogu biti ekonomski efekti kroz sniženje troškova proizvodnje onih obveznika i ekonomskih sektora koji pribjegavaju utajama poreza, jer se stvara nelojalna konkurencija između savjesnih i nesavjesnih poreskih obveznika. Ovo dovodi do cjenovnog dispariteta roba ovih proizvođača, naročito ako je utaja poreza dostigla značajne granične vrijednosti.

Posredno, dejstva evazije uočavaju se i na planu zakonodavno-pravne aktivnosti države usmjerene na donošenje novih propisa kojima pokušava da sankcioniše slučajeve izbjegavanja plaćanja poreza ili da pojednostavi poresku regulativu radi njenog lakšeg razumijevanja i prihvatanja od strane poreskih obveznika. Pravni efekti poreske evazije ogledaju se i u nagomilavanju poreskih sporova.

Postojanje poreske evazije u znatnijem stepenu dovodi u pitanje poštovanje principa društvene solidarnosti. Štetni političko-finansijski efekti poreskih prevara prisiljavaju javnu vlast da preuzima radnje za uspostavljanje narušene finansijske ravnoteže. U tom cilju nadležna vlast često pribjegava pooštrenom oporezivanju, a takva mjera ne nailazi na odobravanje savjesnih poreskih obveznika. Oni nerado prihvataju dodatno poresko opterećenje, i time ulogu žrtve, znajući da ono neće biti ravnomjerno raspoređeno.

2.5.1. Siva ekonomija

Veličinu evazije poreza teško je posmatrati odvojeno od šireg okvira neformalne ekonomije imajući u vidu organsku povezanost ova dva fiskalna fenomena. Inače u teoriji se mogu naći i takva mišljenja prema kojima je nezakonita evazija jedan od ključnih uzroka postojanja sive ekonomije.

Pojam siva ekonomija je širokorašprostranjen i prihvaćen u ekonomskoj literaturi, mada se teško može precizno definisati, zbog toga što se manifestuje kroz niz pojavnih oblika i modaliteta obavljanja ekonomskih aktivnosti ili transakcija na načine koji odstupaju od legitimnih normi.

Siva ekonomija je pojavno najznačajniji modalitet poreske evazije, budući da se javlja kao neposredna reakcija ekonomskih subjekata na previsoke poreske terete.

Siva ekonomija je ekonomski pojam i podrazumijeva obavljanje ekonomske aktivnosti mimo odgovarajuće pravne regulative (neformalna ekonomija) ili se rezultati obavljanja sasvim legalne aktivnosti iz ekonomskih razloga prijavljuju i namjerno deklarišu u manjem iznosu (potcjenjivanje) ili uopšte ne deklarišu (prikriivanje). Zajedničko obilježje svih aktivnosti obuhvaćenih pojmom siva ekonomija jeste da postoje određene nepravilnosti ili u vezi sa aktivnostima ili sa dostupnim informacijama o tim aktivnostima. Posmatrano na makroekonomskom nivou, sivu ekonomiju predstavljaju sve ekonomske aktivnosti pojedinaca, neformalnih grupa ili organizacija koje, bar u nekim elementima, ne poštuju određene institucionalne procedure, odnosno izbjegavaju bar neke od komponenata društvene regulative.³³

Dakle, siva ekonomija je tržišno verifikovani dio legalne ekonomije koja se obavlja na ilegalan način. Akteri sive ekonomije mogu se odlučiti da legalnu djelatnost obavljaju u skrivenoj formi iz različitih razloga:³⁴

- 1) izbjegavanje plaćanja poreza na dodatu vrijednost ili nekog drugog poreza;
- 2) izbjegavanje plaćanja doprinosa za osiguranja;
- 3) izbjegavanje primjene propisanih standarda (minimalna plata, maksimalno radno vrijeme, zaštita na radu i slično);
- 4) izbjegavanje provođenja propisanih administrativnih procedura (slanje statističkih izvještaja o poslovanju);

Poznato je da se sklonost ka sivoj ekonomiji naglo povećava u poremećenim uslovima privređivanja sa velikim eksternim šokovima (rat, blokada, izolacija,

³³Lj. Vladošić i V. Pantić. 2008. *Neosmatrana i siva ekonomija u BiH*. Sarajevo: Centralna banka BiH, Odjeljenje za ekonomska istraživanja, statistiku i publikacije. str. 8.

³⁴www.fes.ba; http://www.fes.ba/publikacije/200910-SIVA-EKONOMIJA-U-BOSNI-I-HERCEGOVINI_TOMAS.pdf: (13.11. 17:21)

sankcije), ali i usljed naglih političko-ekonomskih zaokreta (karakteristično za zemlje u tranziciji), kada može doći i do pada proizvodnje i životnog standarda (tzv. tranzicioni šok). S druge strane, na mikro planu sklonost građana ka sivoj ekonomiji se uvećava sa stepenom nepovjerenja prema državi, siromaštvom i opštom ekonomskom nesigurnošću kao i sa nedostatkom ili padom poslovnog i poreskog morala.

Smatra se da su glavni razlozi za pojavu sive ekonomije izbjegavanje ili utaja poreza, odnosno izbjegavanje ili kršenje propisa koji regulišu privredne transakcije. Pri tome se ima u vidu da, u nekim situacijama, izbjegavanje ili utaja poreza nije primarni uzrok ili namjera, već posljedica obavljanja zabranjenih aktivnosti koje se ne prijavljuju poreskim organima. Tako, izbjegavanje jednih obaveza (namjerno) prouzrokuje izbjegavanje drugih (ne mora biti namjerno). Primjera radi, neprijavlivanje radnika i prikrivanje dohotka radi izbjegavanja poreza na dohodak ima za posljedicu i izbjegavanje doprinosa za socijalno i penzijsko osiguranje.

Pored namjere da se na nezakonit način izbjegne porez, postojanje sive ekonomije se može objasniti i dejstvom drugih činilaca.

Uslovi i uzroci za pojavu sive ekonomije mogu se klasifikovati na: ekonomske faktore, psihološke faktore i faktore oportuniteta.³⁵

Kao ekonomski faktori navode se finansijski problemi, visoki poreski nameti, niska vjerovatnoća otkrivanja (npr. nada da utaja poreza neće biti otkrivena), blagost sankcija (tj. nada da sankcije neće biti oštre), očekivani profit (visok profit zbog visokog rizika) i dr.

U psihološke faktore mogu da se ubroje nepovjerenje u državu i njene ekonomske mjere, neslaganje sa ciljevima i sredstvima ekonomske politike kao i stav prema riziku.

Kao najvažniji faktori oportuniteta navode se radno iskustvo, znanje i sposobnosti, te obrazovni profil od značaja za pronalaženje posla i njegovo uspješno obavljanje van okvira zakonske regulative.

Siva ekonomija u BiH, a prije toga i u SFRJ, javljala se, i još uvijek se javlja, u raznim vidovima i gotovo svim oblastima ekonomske aktivnosti:

- 1) nelegalni uvoz i izvoz i prijavljivanje niže vrijednosti uvezene robe;
- 2) izvlačenje i zadržavanje gotovog novca (naročito gotovog novca u valuti sidra) van kanala platnog prometa;
- 3) nedozvoljena prodaja („šverc“) raznih vrsta robe na unutrašnjem tržištu;
- 4) izbjegavanje plaćanja poreza i ostalih dažbina na razne načine;
- 5) korištenje radnog vremena, materijala i opreme državnih i javnih preduzeća u privatne svrhe;

³⁵Lj. Vladošić i V. Pantić. 2008. *Neosmatrana i siva ekonomija u BiH*. Sarajevo: Centralna banka BiH, Odjeljenje za ekonomska istraživanja, statistiku i publikacije. str. 9.

- 6) neregistrovano obavljanje zanatskih, građevinskih, trgovinskih, saobraćajnih i ostalih usluga;
- 7) slabo ili nikakvo obuhvatanje prihoda poljoprivrednih gazdinstava, kao i nepotpuno obuhvatanje prihoda od privatne poljoprivrede;
- 8) bespravna („divlja“) gradnja stambenih i poslovnih objekata;
- 9) protivzakonito prisvajanje zajedničkih prostorija u stambenim zgradama i njihova dogradnja za lične potrebe;
- 10) spekulacije i mahinacije kod otkupa društvenih stanova, u procesu privatizacije državnih preduzeća i prometu nekretnina;
- 11) nezakonita eksploatacija prirodnih bogatstava (sječa državnih šuma i dr.) i uzurpacija javnih dobara;
- 12) zloupotreba službenog, poslovnog i javnog položaja.

Mada se oblici sive ekonomije, u manjoj ili većoj mjeri, razlikuju od zemlje do zemlje, u zavisnosti od ekonomskih uslova privređivanja i aktuelnog političkog i ekonomskog stanja, siva ekonomija je, osim u tranzicionim i slabo razvijenim zemljama, isto tako prisutna i u visoko razvijenim tržišno-orjentisanim ekonomijama.

Siva ekonomija ima katastrofalne dugoročne posljedice po jednu zajednicu. Njen visok nivo ukazuje na nefunkcionisanje sistema u svim dimenzijama: pokazuje se da je postojanje države i njenih institucija nepotrebno, a sistem vrijednosti date zajednice počinje izlaziti izvan okvira koje je dostiglo civilizovano društvo. Dakle, o sivoj ekonomiji možemo govoriti kao o pojavi koja ima pozitivnih strana u korištenju resursa, ublažavanju socijalnih tenzija i vršenju pritiska na vlast da uredi sistem u kome će biti manje sive ekonomije, ali to je, istovremeno, pojava koja svojim dugotrajnim djelovanjem i širenjem uništava sve državne institucije i vrijednosni sistem civilizovanog društva. Siva ekonomija direktno utiče na smanjenje javnih prihoda, što ugrožava efikasnost poslovanja javnih institucija, prinuđavajući ih da nude manje i nekvalitetnije javne usluge i dobra. Time se smanjuje standard budžetskih korisnika i svih građana. Saglasno tome, siva ekonomija indirektno povećava poresko opterećenje ekonomskih subjekata koji posluju u formalnom sektoru, jer se teret javne potrošnje raspoređuje na manji broj poreskih obveznika i na manju poresku osnovicu. Postojanje sive ekonomije utiče na umanjivanje autoriteta vlasti i povjerenja građana u javne institucije. Opstanku sive ekonomije potrebne su korumpirane vlasti, tako da je sektor sive ekonomije najveći i najčešći finansijer korumpiranih elita, a mito koji prima ta elita oblik sivog oporezivanja. Takođe, sama koegzistencija sive sa legalnom ekonomijom povećava poslovnu nedisciplinu, ugrožava pravni poredak zemlje, omogućujući spontano konstituisanje paralelnog sistema u više sfera društvenog života. Raširenost sive ekonomije pogoduje i širenju „crne“ ekonomije, odnosno širenju zabranjenih oblika poslovne aktivnosti i konstituisanju mafije kao svojevrsnog menadžerskog sloja koji

upravlja sivom i crnom ekonomijom. Kratkoročno, siva ekonomija može povećati konkurentnost nelegalnog sektora privrede u odnosu na legalni sektor privrede. Dugoročno, siva ekonomija vodi ka neracionalnoj upotrebi resursa. Zbog ilegalnog poslovanja siva ekonomija nema pristup podsticajnim mjerama vlade, razvojnim kreditima, stručnoj pomoći profesionalnih asocijacija, privrednim i trgovinskim komorama i slično, tako da je neefikasna u obezbjeđivanju razvoja, primjeni moderne tehnologije i znanja.

Razmjere sive ekonomije je vrlo teško tačno i precizno utvrditi, jer bi onda ona dobila legalan status.

Sa teorijskog aspekta postoje tri pristupa ocjene sive ekonomije u društvenom proizvodu zemlje:³⁶

- 1) Prvi pristup kao bazu uzima podatke sa tržišnih institucija. On insistira na tome da se o razmjerama sive ekonomije može suditi na osnovu jaza koji se u statističkim računima javlja između nacionalnog dohodka, dobijenog zbrajanjem različitih dohodaka i ukupnih rashoda, neprijavljeni prihodi neće se pojaviti na prihodnoj strani, ali se zato pojavljuje višak na strani rashoda. Podaci dobijeni ovim pristupom ne moraju uvijek biti tačni.
- 2) Drugi pristup se zasniva na posmatranju učesnika sektora sive ekonomije i on je indirektan. Prva grupa istraživanja polazi od pretpostavke da kod legalnih aktivnosti postoji fiksni udio gotovinskog novca u odnosu na depozitni novac. Svako povećanje gotovog novca znači porast sive ekonomije. Druga grupa istraživanja polazi od toga da siva ekonomija ostavlja tragove na tržište rada. Ovi tragovi ukazuju na niske stepene učešća radne snage i visoke stope nezaposlenosti. Rezultati ovog pristupa su osjetljivi na vrijednost pretpostavljenog parametra (visina gotovine), te se ne mogu smatrati pouzdanim.
- 3) Treći pristup se zasniva na ispitivanjima većeg broja uzoraka – lica i direktan je. Sporan može biti broj uzoraka i odgovor učesnika u anketi, zavisi od opšteg morala u zemlji. Rezultati ovog pristupa moraju imati mjere poreza. Ispitanici će u anketi dati možda tačan odgovor, a tačnost odgovora zavisi od poreskog morala dotične sredine.

³⁶Raković, Milena. 2001. *Poresko i budžetsko pravo*. Banja Luka: Pravni fakultet u Banja Luci. strana 138.

2.6. Otkrivanje i suzbijanje evazije poreza

U praksi otkrivanje evazije poreskih oblika je dosta teško i zahtijeva dug, uporan i strpljiv rad. Evazija poreza može doprinjeti poremećaju u ekonomskom sistemu i do ekonomskog haosa koji pogoduje vršenju i drugih raznih nedozvoljenih aktivnosti privrednih subjekata. Zbog toga krivičnopravnom zaštitom javnih prihoda svaka država štiti svoju ekonomsku funkciju. U težnji da spriječi izbjegavanje plaćanja poreza, države su prinuđene da preduzimaju određene mjere preventivnog i represivnog karaktera. Protivpravna ponašanja obveznika poreza kvalifikuju se kao privredni prestupi i prekršaji, dok se najteži oblici ovih deliktih ponašanja inkriminišu kao krivična djela.

2.5.2. Preventivne mjere

Evazija poreza društvu nanosi štetu ekonomskog i socijalnog karaktera, na šta država mora da reaguje na odgovarajući način. Država mora da racionalno isplanira mjere koje će u datom trenutku preduzeti. Do izražaja moraju doći operativnost, tehnička opremljenost, stručnost i specifičnost u organizaciji i metodu djelovanja organa koji rade na otkrivanju ove pojave. Efikasno otkrivanje i publikovanje težih slučajeva evazije poreza dalo bi pozitivne efekte na planu generalne prevencije.

Borba protiv ove pojave mora se voditi na terenu podizanja materijalne osnove društva do nivoa koji omogućava zadovoljenje materijalnih i duhovnih potreba građana i poboljšanja ukupnih uslova života. Potrebno je raditi na podizanju svijesni i izgradnji opšte kulture.

Na suzbijanje evazije poreza utiče i socijalni momenat. Zbog ukupne ekonomske situacije u našoj državi jedan sloj stanovništva prinuđen je da se bavi prometom robe i usluga na nedozvoljen način da bi obezbjedio minimalna sredstva za egzistenciju svoje porodice.

Od preventivnih mjera najvažnije je izvršiti dogradnju fiskalnog sistema u pravcu prilagođavanja mjera poreske politike i sistema ubiranja javnih prihoda ekonomskoj sposobnosti obveznika. Takođe, treba djelovati u pravcu ublažavanja otpora prema obavezi plaćanja javnih dažbina svođenjem tereta plaćanja obaveza u razumnije okvire. To se može postići širenjem osnovice na koje se obračunavaju i plaćaju javni prihodi i sniženjem poreskih stopa.³⁷

Sprječavanje evazije poreza, ne nalazi se samo u krivičnopravnoj zaštiti javnih prihoda, već i u uklanjanju i nestajanju svih onih uzroka koji pogoduju njenom izvršenju. Treba nastojati da preventivnim angažovanjem radnika poreske

³⁷Grupa autora. 2005. *Megatrend revija, međunarodni časopis za primjenjenu ekonomiju*, br. 2. Beograd: Megatrend univerzitet za primjenjenu ekonomiju u Beogradu. strana 194.

administracije, budu eliminisani i svi eventualni novi pojavni oblici izbjegavanja poreskih obaveza, a koji su uvek prisutni kod svake promene poreskih propisa.

2.5.3. Represivne mjere

U težnji da spriječe izbjegavanje plaćanja poreza, države preduzimaju različite mjere preventivnog karaktera. Međutim, pored ovih mjera, države su prinuđene da preduzimaju mjere represivnog karaktera. Protivpravna ponašanja obveznika poreza klasifikuju se kao privredni prestupi i prekršaji, dok se najteži oblici ovih deliktних ponašanja inkriminišu kao krivična djela.

Zakon o porezima na dodatu vrijednost Bosne i Hercegovine propisuje sledeće kaznene odredbe:³⁸

Svaki poreski obveznik koji činjenjem ili nečinjenjem napravi prekršaj podliježe novčanaj kazni za prekršaj. Poreski obveznik koji:

- 1) obračuna i naplati PDV na prijenos imovine koja čini firmu ili dio firme, u suprotnosti sa stavom 2. člana 7. ovog zakona, bit će novčano kažnjen u iznosu koji odgovara iznosu od 50% od obračunatog iznosa;
- 2) ne obračuna i ne plati PDV na osnovicu u skladu s članom 20. ovog zakona bit će novčano kažnjen u iznosu koji odgovara iznosu od 50% od neobračunatog ili neplaćenog iznosa, a minimalno u iznosu od 100 KM;
- 3) ne obračuna i ne plati ili pogrešno obračuna i plati PDV u skladu sa stavom 2. člana 38. i stavom 5. člana 39. ovog zakona bit će novčano kažnjen u iznosu koji odgovara iznosu od 50% od neplaćenog ili pogrešno obračunatog iznosa, a minimalno u iznosu od 100 KM;
- 4) ne podnese prijavu za PDV ili je ne podnese u propisanom roku, u skladu sa stavovima 1. do 4. člana 39. ovog zakona, bit će novčano kažnjen u iznosu od 300 KM, osim u slučajevima kada je prijava negativna;
- 5) pogrešno obračuna iznos ulaznog poreza u skladu sa Poglavljem X. ovog zakona bit će novčano kažnjen u iznosu od 50% od nezakonski stečene dobiti;
- 6) obračuna PDV, iskaže PDV na fakturama i odbije ulazni porez suprotno članu 44. ovog zakona, bit će novčano kažnjen u iznosu od 100% od obračunatog iznosa, a minimalno u iznosu od 100 KM;
- 7) obračuna veću paušalnu naknadu od one koja je dozvoljena prema članu 45. ovog zakona, bit će novčano kažnjen u iznosu od 100% od premašene naknade;

³⁸www.uino.gov.ba;

http://www.uino.gov.ba/download/Dokumenti/Dokumenti/bos/Porezi/PDV/Zakon_o_PDV.pdf:
(17.11.2013. 10:03)

- 8) ne obračuna i ne plati PDV u skladu s članom 46. ovog zakona bit će novčano kažnjen u iznosu koji odgovara iznosu od 50% od neobračunatog ili neplaćenog iznosa, a minimalno u iznosu od 100 KM;
- 9) ne obračuna i ne plati PDV u skladu s članovima 47. - 49. ovog zakona, kao preprodavac korištene robe, umjetničkih djela, kolekcionarskih predmeta i antikviteta bit će novčano kažnjen u iznosu koji odgovara iznosu od 50% od neobračunatog ili neplaćenog iznosa, a minimalno u iznosu od 100 KM;
- 10) ne obračuna i ne plati PDV u skladu s članovima 50. i 51. ovog zakona, kao aukcionar, bit će novčano kažnjen u iznosu koji odgovara iznosu od 50% od neobračunatog ili neplaćenog iznosa, a minimalno u iznosu od 100 KM;
- 11) ne ispostavi fakturu ili ne sačuva primjerak fakture, u skladu s članom 55. stavovima 1. i 2. ovog zakona, bit će novčano kažnjen u iznosu od 300 KM;
- 12) na fakturi ne iskaže PDV ili druge podatke iz kojih se iznos PDV može odbiti saglasno članovima 47. i 51. i PDV ne prikaže na fakturi ili u izvodima s cijenama jasno ne naznači da PDV nije uključen u skladu s članom 55. ovog zakona bit će novčano kažnjen u iznosu od 100% iskazanog PDV-a ili iznosa PDV-a koji se može oduzeti, a u iznosu od 300 KM u ostalim slučajevima;
- 13) ne vodi i ne čuva knjige u skladu s članom 56. ovog zakona, podliježe novčanoj kazni u rasponu od 300 KM do 10.000 KM;
- 14) ne obavijesti UIO o početku, izmjeni ili prestanku obavljanja svoje djelatnosti saglasno članu 57., 60. i 62. ovog zakona, bit će novčano kažnjen u iznosu od 100% od obaveze o kojoj se nije obavijestilo zbog propusta poreskog obveznika, a minimalno sa 1.000KM.

Ovlašteno lice koje radi za pravno lice podliježe istoj novčanoj kazni kao i pravno lice kako je propisano prethodnim stavom.

Kazne koje su propisane stavovima 1. i 2. ovog člana povećavaju se za 50%:

- 1) svaki put kada je počinitelj povratnik (ranije kažnjavao);
- 2) u slučajevima kada je poreski obveznik sprečavao UIO u otkrivanju prekršaja;
- 3) u slučajevima kada je poreski obveznik počinio prekršaj primjenom sredstava prevare ili kroz uplitanje trećeg lica koje nije zaposlenik poreskog obveznika i ne zavisi od njega na bilo koji drugi način.

Pooštravanje kaznene politike u oblasti javnih prihoda, doprinjelo bi u određenoj mjeri suzbijanju poreske evazije. Međutim, ma koliko bila oštra kaznena politika, ona ne može eliminisati utaju poreza, jer na poreskog obaveznika, u najvećoj mjeri utiče odnos između očekivane koristi od neplaćanja poreza i drugih javnih prihoda i troška koji će obaveznik eventualno imati, ukoliko bude otkriven i kažnjen. U tom pravcu

kaznenu politiku treba graditi tako da novčane kazne budu izricane u visini koja znatno premašuje iznos utajenih poreski prihoda.

Treba istaći da se uzroci evazije poreza nalaze izvan stvarne moći organa koji se bave otkrivanjem i suzbijanjem i da zbog toga ne treba očekivati od tih organa da riješe ovaj društveni problem. Potrebno je stvoriti takvo stanje svijesti kod obveznika javnih prihoda da svoje obaveze u potpunosti izvršavaju, i to ne zbog prijetnje sankcijama, niti pozivanjem na patriotizam, već zbog ubjeđenja da jedino pravilno postupaju kada svoje obaveze u potpunosti ispunjavaju. Poreski moral se ne može poboljšati izolovano i nezavisno od opšteg morala, bez obzira o kom društvu se radi.

Izvršioци poreske evazije su po pravilu stručna lica ili imaju stručnu pomoć. Zbog toga, službena lica koja rade na otkrivanju poreske evazije moraju se stalno usavršavati praćenjem propisa, izučavanjem načina izvršenja evazije poreza i slično. Treba uspostaviti neophodu saradnju svih organa koji rade na njenom suzbijanju. Suzbijanju evazije poreza doprinjelo bi i pooštavanje mjera kaznene politike, treba mijenjati praksu pravosudnih organa u kojoj je uobičajno da se za nezakoniti utaju poreza izriču blage kazne. Međutim, ma koliko kazneno zakonodavstvo bili rigorozno, ono samo po sebi ne može da suzbije evaziju poreza. Politika suprotstavljanja ovoj pojavi mora da obuhvati pored kaznene i preventivnu dimenziju. Sinhronizovanim preduzimanjem preventivnih i kaznenih mjera, uz odgovarajuće stimulatívne mjere fiskalne politike, mogu se postići mnogo bolji rezultati u sprječavanju poreske evazije.

2.5.4. Krivični zakoni Bosne i Hercegovine

U Bosni i Hercegovini su na snazi četiri krivična zakona:

- Krivični zakon Bosne i Hercegovine (KZ BIH);³⁹
- Krivični zakon Republike Srpske (KZ RS);⁴⁰
- Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (KZ FBIH);⁴¹
- Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (KZ BD BIH).⁴²

U krivičnom pravu Bosne i Hercegovine, poreska utaja ili utaja poreza i doprinosa u KZ RS kao osnovno fiskalno krivično djelo je predviđena u glavi osamnaest, u grupi krivičnih dijela protiv privrede, jedinstva tržišta odnosno krivičnih djela iz oblasti carine, u članu 210. KZ BIH, odnosno u grupi krivičnih dijela iz oblasti poreza u ostalim krivičnim zakonima, i to: u glavi dvadeset i drugoj, članu 273. KZ FBIH, u

³⁹Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, Sarajevo, broj 3/2003.

⁴⁰Službeni glasnik Republike Srpske, Banja Luka, broj 49/2003.

⁴¹Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBIH, Sarajevo, broj

⁴²Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Brčko, broj 10/2003 i 1/2004.

glavi dvadeset i drugoj, članu 267. KZ BD BIH, i u glavi dvadeset i četvrtoj, članu 287. KZ RS.⁴³

Krivično djelo se sastoji u izbjegavanju plaćanja poreza propisanih poreskim zakonodavstvom Bosne i Hercegovine ili doprinosa socijalnog osiguranja, nedavanjem zahtjevanih podataka ili davanjem lažnih podataka o svojim stečenim oporezivim prihodima ili o drugim činjenicama koje se od uticaja na utvrđivanje iznosa ovakvih obaveza pri čemu iznos obaveze čije je plaćanje na ovaj način izbjegnuto prelazi iznos od 10.000 KM.

Kod ovog krivičnog djela je objekt zaštite fiskalni sistem kao dio sistema javnih prihoda, a objekt napada su porezi koji su propisani poreskim zakonodavstvom i doprinosi socijalnog osiguranja. Radnja izvršenja ovog krivičnog djela je izbjegavanje plaćanja davanja koja su propisana poreskim zakonodavstvom Bosne i Hercegovine. To se može učiniti na dva načina:

- 1) nedavanjem zahtjevanih podataka;
- 2) davanjem lažnih (potpuno ili delimično) podataka o svojim stečenim oporezivim prihodima i drugim činjenicama koje se od uticaja na utvrđivanje iznosa poreske obaveze.

Za postojanje djela je od značaja da visina obaveze čije je plaćanje na ovaj način izbjegnuto prelazi 10.000 KM.

Učinioc djela može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je direktni umišljaj koji kvalifikuje namjera učinioca da izbjegne plaćanje propisanih davanja.

Za osnovno djelo je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine. Djelo ima dva teža, kvalifikovana oblika.

Prvi teži oblik za koji je propisana kazna zatvora od jedne do deset godina postoji ako je preduzetom radnjom izvršenja učinilac za sebe ili drugog izbjegao plaćanje obaveze u iznosu koji prelazi 50.000 KM. Najteži oblik ovog djela postoji ako iznos obaveze čije je plaćanje na ovaj način izbjegnuto prelazi iznos od 200.000 KM. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora najmanje tri godine.

Drugo poresko krivično djelo prema zakonskim rešenjima iz Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine predviđeno je u čl. 211. pod nazivom: „Neplaćanje poreza“. Za ovo djelo je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine. Ovo krivično djelo čini lice koje ne plati poreske obaveze u skladu sa poreskim zakonodavstvom Bosne i Hercegovine.

⁴³Grupa autora. 2009. Strani pravni život, br. 2/2009. Beograd: Institut za uporedno pravo. strana 164.

U grupi krivičnih djela iz oblasti poreza, u krivičnom pravu Bosne i Hercegovine pored poreske utaje, predvidjeno je još nekoliko poreskih krivičnih djela. To su:⁴⁴

- 1) lažna poreska prijava predvidjena u čl. 274. KZ FBiH, čl. 268. KZ BD BiH i čl. 288. KZ RS;
- 2) nepravilno izdvajanje sredstava pravnih lica predvidjeno u čl. 275. KZ FBiH, čl. 269. KZ BD BiH i čl. 292. KZ RS;
- 3) ponošenje lažne poreske prijave predvidjeno u čl. 276. KZ FBiH, čl. 270. KZ BD BiH i čl. 289. KZ RS;
- 4) spriječavanje poreskog službenika u obavljanju službene radnje u čl. 277. KZ FBiH, čl. 271. KZ BD BiH i čl. 290. KZ RS;
- 5) napad na poreskog službenika u obavljanju službene dužnosti koje je predvidjeno u čl. 277. KZ FBiH, čl. 272. KZ BD BiH i čl. 290. KZ RS.

Sledeće poresko krivično djelo je "Lažna poreska izjava". Djelo se sastoji u izdavanju lažne isprave čije se podnošenje zahtijeva prema poreskom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine ili u neizdavanju isprave koja se po ovom zakonodavstvu zahtijeva. Ovdje se radi o posebnom, specijalnom obliku falsifikovanja isprave. Radnja izvršenja je dvojako alternativno određena:

- kao izdavanje lažne, dakle neistinite isprave i
- kao neizdavanje isprave koja se po odredbama poreskog zakonodavstva traži.

Za ovo je djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine. Teži oblik ovog djela za koji je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine postoji u slučaju kada je radnja izvršenja u bilo kom obliku preduzeta u odnosu na veći broj isprava ili ako je nastupila posljedica u vidu ugrožavanja naplate većeg iznosa javnog prihoda.

Poresko krivično delo pod nazivom: „Nepravilno izdvajanje sredstava pravnih lica“ čini odgovorno lice, odnosno pravno lice koje je po propisima poreskog zakonodavstva odgovorno za poreske obaveze (utvrđivanje, naplatu i izvršenje), a koje je odobrilo izdvajanje sredstava pravnom licu u druge svrhe, a ne za plaćanje poreskih obaveza pravnog lica čime je prouzrokovana nesposobnost tog lica za blagovremeno podmirenje poreskih obaveza. Radnja izvršenja je odobravanje izdvajanja sredstava pravnom licu u druge svrhe, a ne za izmirenje poreskih obaveza tog pravnog lica. Ovdje se zapravo radi o specifičnom načinu izbjegavanja poreskih i drugih javnopravnih obaveza prema

⁴⁴www.hjpc.ba;www.hjpc.ba/pr/office/Tema2%2520Sena%2520Uzunovic.ppt+%&cd=1&hl=sr&ct=clnk&gl=ba: (23.11.2013. 12:55)

državi namjernim umanjnjem sredstava pravnog lica. Za postojanje djela je bitno da je usljed preduzete radnje izvršenja nastupila posljedica – nesposobnost pravnog lica da blagovremeno podmiruje poreske obaveze. Učinitelj djela može da bude samo odgovorno lice u pravnom licu i to ono koje je prema svom opisu poslova i radnih zadataka upravo odgovorno za blagovremeno, efikasno, kvalitetno i potpuno izmirenje poreskih obaveza pravnog lica. Za ovo je krivično djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine.

„Podnošenje lažne poreske prijave“ se sastoji u dostavljanju poreskom organu lažne prijave ili drugog lažnog podatka čije se podnošenje zahtjeva po propisima poreskog zakonodavstva. I ovo krivično djelo predstavlja poseban, specifičan način izbjegavanja plaćanja poreza i drugih davanja propisanih poreskim zakonodavstvom i to putem podnošenja lažne poreske prijave ili drugog lažnog podatka. Najčešće se ova radnja izvršenja ostvaruje upravo posredstvom falsifikovane, dakle krivotvorene, neistinite isprave, a koja je od značaja za utvrđivanje i naplatu poreza i drugih propisanih davanja. Bitno je za postojanje djela da propisana prijava ili drugi potrebni podaci nisu dostavljeni nadležnom poreskom organu uopšte ili u blagovremenom roku. Za ovo je krivično djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine.

Posljednja dva krivična djela iz grupe djela u oblasti poreza ne predstavljaju zapravo fiskalna krivična dela, ali ih je zakonodavac na ovo mesto sistematizovao jer se i njihovim izvršenjem ugrožava efikasno, kvalitetno, zakonito i blagovremeno funkcionisanje fiskalnog sistema zemlje.

Prvo djelo ove vrste je „Sprječavanje poreskog službenika u obavljanju službene radnje“. Ovo je poseban oblik krivičnog djela sprječavanja službenog lica u vršenju službene radnje s tim što je pasivni subjekt u ovom slučaju – poreski službenik. Djelo se sastoji u sprječavanju ili nastojanju sprječavanja poreskog službenika upotrebom sile ili prijetnjom da će se sila upotrijebiti ili u prisiljavanju ili nastojanju da se prisili poreski službenik da službenu funkciju ne obavi.

S obzirom na radnju izvršenja, djelo ima dva osnovna oblika ispoljavanja:

- 1) sprječavanje upotrebom sile ili prijetnjom da će se sila upotrijebiti protiv poreskog službenika u obavljanju službene dužnosti;
- 2) prisiljavanje poreskog službenika da ne obavi službenu funkciju.

Za postojanje djela bitno je da se radnja izvršenja preduzme na određeni, zakonom predviđeni način – upotrebom sile ili prijetnjom da će se sila neposredno upotrijebiti. Učinitelj djela može da bude svako lice, a pasivni subjekt je poreski službenik u obavljanju službene dužnosti. Za osnovno djelo je propisana kazna zatvora od tri meseca do tri godine. Teži, kvalifikovani oblik ovog krivičnog djela, za koji je propisana kazna zatvora od šest mjeseci do tri godine, postoji kada je radnja izvršenja

preduzeta uvredom, zlostavljanjem ili prijetnjom upotrebe oružja ili ako je usljed preduzete sile kao načina izvršenja djela nastupila laka tjelesna povreda poreskog službenika. Dakle, ovdje se kao kvalifikatorne okolnosti javljaju:

- način preduzimanja radnje;
- obim;
- intenzitet prouzrokovane posljedice.

Privilegovani oblik ovog djela za koji se učinilac može u potpunosti osloboditi od u zakonu propisane kazne postoji u slučaju kada je učinilac djela u bilo kom obliku ispoljavanja bio izazvan protivzakonitim ili grubim postupanjem poreskog službenika.

Posljednje poresko krivično djelo u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine nosi naziv „Napad na poreskog službenika u obavljanju službene dužnosrti“. I ovdje se radi o posebnom obliku ugrožavanja zakonitog, efikasnog, kvalitetnog i blagovremenog obavljanja službene dužnosti od strane službenog lica gde je svojstvo pasivnog subjekta – poreski službenik ili drugo lice koje mu pomaže u otkrivanju i istrazi poreskih delikata. Djelo se sastoji u napadu ili ozbiljnoj pretnji napadom poreskom službeniku ili prema licu koje pomaže poreskom službeniku u otkrivanju i istrazi povrede poreskih propisa Bosne i Hercegovine. Radnja izvršenja je dvojako alternativno određena napad i ozbiljna pretnja napadom. Napad je djelanost kojom se ugrožava život ili tjelesni integritet pasivnog subjekta. Bitno je da je ova radnja preduzeta u odnosu na određenog pasivnog subjekta - poreskog službenika ili drugog lica koje pomaže u otkrivanju i istrazi poreskih delikata. Učinilac djela može da bude svako lice. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od tri meseca do tri godine. Djelo ima dva teža, kvalifikovana oblika ispoljavanja. Prvi teži oblik za koji je propisana kazna zatvora od šest meseci do pet godina postoji u dva slučaja:

- ako je pasivnom subjektu pri preduzimanju radnje izvršenja prijećeno upotrebom oružja;
- ako je pasivnom subjektu nanjeta laka tjelesna povreda.

Drugi teži oblik postoji u slučaju nanošenja teške tjelesne povrede pasivnom subjektu kao rezultat preduzete radnje izvršenja napada. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od jedne do deset godina.

2.5.5. Kancelarija Evropske komisije za borbu protiv prevara i nepravilnosti – OLAF

U namjeri da zaštiti finansijske interese Evropske unije od prevara i korupcije, Evropska komisija je, 1999. godine, osnovala OLAF⁴⁵, uzevši u obzir činjenicu da budžet Evropske zajednice, sa svojim godišnjim budžetom od preko 100 milijardi € plaćaju upravo poreski obveznici Unije. OLAF predstavlja nezavisnu službu EU, čiji je zadatak da otkriva i preduzima mjere za otklanjanje svih vrsta prevara, korupcija i drugih protivzakonitih radnji, odnosno da sprovodi borbu protiv svakog vida finansijskih zloupotreba i korupcije. Od svog osnivanja, OLAF je primio više od 7000 individualnih pritužbi na zloupotrebu finansijskih sredstava, što je rezultiralo u otvaranju preko 3000 slučajeva, pritužbi, od kojih je trećina zvanično zatvorena uz tzv. preporuke za otklanjanje nedostataka⁴⁶. OLAF trenutno istražuje preko 400 slučajeva, i procesuirati dodatnih 500 pritužbi. Istraživanja OLAF-a dovela su do povraćaja više od 1 milijarde € poreskih obveznika EU. Međutim, ne mogu se samo ovi statistički podaci uzeti u obzir prilikom ocjenjivanja rada navedene službe. Naime, istraživanja su pokazala da je trenutno na mnogo nižem nivou korupcija u okviru institucija EU, nego na nacionalnom nivou, kada je riječ o percepciji stanovništva, upravo zahvaljujući postojanju ove institucije.

Utaja poreza i dažbina kojim se finansira budžet Zajednice, direktno šteti, kako poreskim obveznicima EU, tako i kompletnoj ideji projekta EU. Zato je obaveza Evropskih institucija, a naročito OLAF-a da garantuju svojim radom najbolje korišćenje ovih sredstava, a ujedno i da pruže što efikasniju borbu protiv prevara ove vrste. U tom smislu, OLAF igra značajnu ulogu jer istražuje prevare, korupciju ili bilo koju nelegalnu aktivnost koja je nastala, a šteti interesima evropskih institucija. Isto tako, pomaže kako Evropskoj zajednici, tako i vlastima jedne zemlje da, pored borbe protiv prevara, jačaju legislative u ovoj ovlasti, ali i praksu, kako da se administracija izbori sa ovim problemom. U ovoj instituciji je zaposleno preko 400 ljudi, a budžet opredijeljen za ove aktivnosti je 53 miliona €, od kojih su 21 milion € opredijeljen za finansiranje projekata za borbu protiv prevara u zemljama članicama. Ova institucija redovno, jednom godišnje, izvještava o svom radu evropske institucije. Tijesno saraduje sa Ujedinjenim Nacijama, Svjetskom carinskom organizacijom, Svjetskom bankom, Interpolom, Svjetskom zdravstvenom organizacijom i OECD-om. Međutim, ovo ne znači da je osnivanjem jedne ovakve institucije prestala potreba zemalja članica da

⁴⁵OLAF je francuski akronim –Office Europeen de Lutte Anti-Fraud, za Kancelariju Evropske komisije za borbu protiv prevara i nepravilnosti.

⁴⁶ec.europa.eu;

http://ec.europa.eu/anti_fraud/documents/publicationsbrochure/10_anniv_en.pdf: (28.11.2013. 13:31)

preuzimaju akcije protiv prevara. Naprotiv, 2000. godine ukazala se potreba za formiranjem unificiranog sistema kojim bi se zaštitili finansijski interesi Zajednice. Dodatno, uz pomoć formirane kancelarije AFCOS-a, eng. *Anti-fraud Coordination System Unit*⁴⁷, ovaj sistem funkcioniše u svim zemljama kandidatima, kao i članicama EU.

OLAF prima informacije iz različitih izvora o mogućim zloupotrebama i prevarama, kada je riječ o finansijskim sredstvima, i to u većini slučajeva takve informacije su dostavljene od osoba koje su zadužene za upravljanje EU sredstvima u okviru institucija EU, ili u zemljama članicama. Nakon početne ocjene istinitosti same tvrdnje, utvrđuje se da li su se ispunili kriterijumi za otvaranje istrage. U slučaju da se odlučuje za istragu, aktivnosti OLAF-a se mogu klasifikovati u jednu od sledeće četiri kategorije:⁴⁸

- Interne istrage, koje obuhvataju administrativne istrage u okviru institucija Zajednice, čiji je cilj da se istraži prevara, korupcija, ili bilo koja nelegalna aktivnost koja bi negativno uticala na finansijski interes Evropskih Zajednica. Ovdje su uključene i zloupotrebe službenog položaja;
- Spoljne istrage, koje se odnose na istrage izvan institucija Zajednice, a čija je svrha utvrđivanje mogućih prevara ili drugih zloupotreba od strane fizičkih i pravnih lica. OLAF ovdje ima značajnu ulogu, jer se procentualno dešava veliki broj prevara i zloupotreba;
- Koordinacija, gdje OLAF pruža i razmjenjuje informacije u slučaju istraga koje sprovode vlasti određene zemlje ili institucija EU;
- Pomoć pri rješavanju kriminalnih slučajeva, riječ je o slučajevima kriminalne vrste u kojima zemlja članica EU ili tzv. treća zemlja traži pomoć OLAF-a u rješavanju.

U slučaju da se donese odluka da se ne pokreće postupak, preporučuju se ili tzv. akcije nadgledanja (monitoring) ili se slučaj tretira kao zatvoren. Veliki broj faktora određuje da li je intervencija OLAF-a potrebna, odnosno, ne postoji fiksni iznos koji će opredijeliti da li da se otvori istraga ili ne, od strane OLAF-a.

Kada se govori o tzv. internim istragama, u većini slučajeva je riječ o relativno malom iznosu koje nemaju direktan uticaj na budžet, odnosno kratkotrajan je. Ovdje je riječ o prevarama koje nastaju usljed korišćenja lažnih računa, falsifikovanih potpisa ili tajnih računa u bankama. Istrage u ovim oblastima često podrazumijevaju kršenje

⁴⁷www.ec.europa.eu/anti_fraud/investigations/partners/index_en.htm: (02.12.2013. 12:03)

⁴⁸www.ec.europa.eu/anti_fraud/about-us/mission/index_en.htm: (02.12.2013. 12:44)

pravila definisanih u ugovornim odredbama ili sporazumima o dodijeljenim grantovima. U ovakvim slučajevima, kada se prevara desi, kako bi se što efikasnije rješavao nastanak mogućih budućih prevara od strane iste osobe, ili firme, imena su registrovana u tzv. *Early Warning System*-u Evropske Komisije

OLAF interveniše i u slučajevima kada postoji izbjegavanje plaćanja carina, ovim mjerama se nastoji zaštititi industrija EU, od nelojalne konkurencije, kada izvoznik treće zemlje prodaje određenu robu na tržištu Zajednice po cijeni nižoj nego na svom, domaćem tržištu. Takođe, procjenjuje se da su falsifikovane robe u značajnoj mjeri zastupljene danas na svjetskom tržištu, u visini od 5-9% ukupne proizvodnje. Na taj način u značajnom procentu oštećuju budžet EU. Ovdje se ubrajaju i tzv. osjetljive, zabranjene i visoko-oporezovane robe.

Kako je navedeno u izvještaju OLAF-a, ova institucija ne predstavlja niti tajnu službu, ni policijsku, već je zakonodavni instrument koji sprovodi administrativne istrage, kako bi bolje štitio interese Zajednice, njenih građana i pružio efikasnu i kvalitetnu zaštitu njenih finansijskih interesa.

2.5.6. Poreske mjere protiv karusela

Direktivom Savjeta o zajedničkom sistemu poreza na dodatu vrijednost 2006/112/EC, eng. *Council Directive 2006/112/EC on the common system of value added tax*, određeno je da u slučaju transakcija koje uključuju oporezivu isporuku robe i usluga unutar jedne ekonomije porez na dodatu vrijednost plaća prodavac, dok u slučaju prekograničnih poslova, kao i u slučaju određenih visokorizičnih domaćih sektora, kao što su npr. građevina ili otpad, poreske obaveze snosi kupac, tj. lice kome su robe ili usluge iz prekogranične trgovine isporučene.⁴⁹

U praksi svaki promet, odnosno izmirenje poreskih obaveza ne ide baš ovakvim tokom. Pokazalo se da čak i u slučaju najprostije karusel prevare, prva karika prometovanja robom na domaćem tržištu, tj. uvoznik, redovno obračuna i naplati porez na dodatu vrijednost od svog kupca prilikom prodaje uvezene robe. S druge strane, uvoznik nikada ne plati porez na dodatu vrijednost na uvezenu robu nadležnim poreskim organima svoje države, jer je njihovo opredeljenje od samog početka bilo da do momenta dospjeća svojih poreskih obaveza nestane.

Do unazad nekoliko godina, problem poreskog karusela se pokušavao riješiti mehanizmima koji su bili ugrađeni u već postojeći sistem poreza na dodatu vrijednost u

⁴⁹Grupa autora. 2013. *KONGRES Računovodstvo, revizija i poslovne finansije u uslovima odgovornijeg ponašanja učesnika na tržištu*. br.17. Banja Luka: Savez računovođa i revizora RS. str. 219.

Evropskoj uniji. Sa namjerom da se eliminišu, ili da se bar u velikoj mjeri umanje predhodno pomenute poreske prevare, izvorna Direktiva 2006/112/EC je u više navrata mijenjana i dopunjavana. Osim toga vršena su, po zahtjevu konkretnih država članica, i određena odstupanja od odredbi pomenute direktive.⁴⁹ Države članice su u cilju sprječavanja određenih oblika utaje, izbjegavanja poreza ili poreskih prevara u mogućnosti da uvedu posebne mjere za odstupanje od odredaba Direktive 2006/112/EC radi pojednostavljenja postupka naplate poreza na dodatu vrijednost. Da bi u praksi došlo do ove „dozvole“ za izuzeće, potrebno je da država koja traži odstupanje dobije pozitivan odgovor na zahtjev upućen Evropskoj komisiji, što podrazumijeva proces koji može da traje do osam mjeseci. Nakon dobijanja pozitivnog odgovora, potrebno je da upućeni zahtjev jednoglasno usvoji Savjet Evrope, što takođe, može da dovede do dodatnog odgađanja primjene zahtijevanog odstupanja. Bez obzira na učinjene izmjene i dopune, Zajednički sistem poreza na dodatu vrijednost Evropske unije je i dalje bio sklon određenim manjkavostima koje su se naročito ispoljile u borbi protiv izuzetno brzog poreskog karusela.

Iako je još 1993. godine pušten u upotrebu i sistem za razmjenu informacija o porezu na dodatu vrijednost, eng. *VAT Information Exchange System – VIES enquiries*⁵⁰, u kome su pohranjeni podaci o svim registrovanim PDV obveznicima (nazivu, adresi, njihovim jedinstvenim identifikacionim brojevima, datumu registracije i po potrebi datumu prestanka važenja PDV broja, ali i podaci o prometu unutar Evropske unije), kao najveći nedostaci postojećeg PDV sistema su se izdvojili tromost i sporost ovakve razmjene podataka.

Strategija za borbu protiv poreskih prevara, usvojena tokom 2006. godine, dovela je do kratkoročnog akcionog plana koji je predstavila Evropska komisija u decembru 2008. godine. Jedna od predloženih mjera bilo je stvaranje mreže za razmjenu podataka između svih država članica Evropske unije poznate pod nazivom *EuroFisc*.⁵¹ Putem pomenute mreže omogućeno je unapređenje međusobne saradnje država članica radi otkrivanja i sprječavanja malverzacija porezom na dodatu vrijednost.

Međutim, bez obzira na učinjene napore i sprovedene aktivnosti navedene u strategiji iz 2006. godine, postojeći sistem poreza na dodatu vrijednost je i dalje bio nedovoljno fleksibilan. S obzirom na predhodno navedeni problem u 2012. godini su usvojene drastičnije promjene postojećeg sistema poreza na dodatu vrijednost u Evropskoj uniji.

Ovim reformama bi se prihvatio princip zemlje odredišta, uveo jedinstveni EU PDV, eng. *EU VAT code*, koji bi definisao čitav set jedinstvenih i jednostavnih PDV

⁵⁰www.ec.europa.eu;http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/vat/traders/intra_community_supplies/index_en.htm: (14.12.2013. 07:33)

⁵¹[www.eurlex.europa.eu;http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:268:0001:0018:EN:PDF](http://eurlex.europa.eu;http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:268:0001:0018:EN:PDF): (14.12.2013. 08:07)

pravila za sve poreske obveznike u Evropskoj uniji, uvela šira poreska osnovica, maksimalni prikupljeni prihodi po osnovu PDV-a, kreirao mehanizam koji je više otporan na poreske prevare i evazije i slično.⁵²

Krajem 2012. godine Evropska komisija je izložila, a 14.05.2013. godine Savjet Evropske unije za ekonomiju i finansije, eng. *The Economic and Financial Affairs Council – ECOFIN*, i usvojio Akcioni plan za jačanje borbe protiv poreskih prevara i poreske evazije, eng. *An Action Plan to strenghten the fight against tax fraud and tax evasion*.⁵³ Planom su, osim uvođenja mehanizma brze reakcije, otvorene i mogućnosti opcionog korišćenja mehanizma obrnutog plaćanja, kojim se obaveza plaćanja PDV-a prebacuje na kupca, a ne na dobavljača. Takođe, predviđena je i borba protiv agresivnog poreskog planiranja i premještanja dobiti, borba protiv pranja novca, proširenje automatske razmjene podataka, kako na nivou Evropske unije, tako i na globalnom nivou, ujednačena akcija svih članica protiv zemalja, tzv. poreskih rajeva, itd.

Predloženim pomenutim mjerama iz 2012. godine su, kako sam ranije navela, između ostalog, stvorene pretpostavke za primjenu tzv. mehanizma brze reakcije, eng. *Quick Reaction Mechanizm – QRM*.⁵⁴ Uvođenjem mehanizma za brzu reakciju za određene mjere ukinuta je obaveza čekanja na odobrenje svih članica Evropske unije. Brža procedura je omogućila privremeno izuzeće od poreza na period do godinu dana, pa se bez odlaganja može da počne sa borbom protiv utaje poreza. Jedna od mera koju će novi mehanizam omogućiti je prekid takozvane karusel utaje poreza, jedne od najrasprostranjenijih vidova velikih utaja. Da bi se izborila sa tim, Komisija je u okviru mehanizma brze reakcije predložila takozvani mehanizam obrnute obaveze, eng. *Reverse Charge Mechanism – RCM*, kojom se obaveza plaćanja PDV-a prebacuje na kupca, a ne dobavljača. Kupac mora da prijavi i plati PDV i tek onda, u isto vreme, može da ga odbije od oporezivog prihoda.⁵⁵

S obzirom na činjenicu da su se oba mehanizma pokazala kao veoma efikasna u borbi protiv poreskog karusela, Savjet evrope je 26.07.2013. godine usvojio dvije direktive kao dopunu Direktivi o zajedničkom sistemu poreza na dodatu vrijednost u Evropskoj uniji 2006/112/EC.

⁵²Grupa autora. 2013. *KONGRES Računovodstvo, revizija i poslovne finansije u uslovima odgovornijeg ponašanja učesnika na tržištu*. br.17. Banja Luka: Savez računovođa i revizora RS. str. 220.

⁵³www.ec.europa.eu;
http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/tax_fraud_evasion/com_2012_722_en.pdf: (14.12.2013. 11:00)

⁵⁴www.ec.europa.eu;
http://ec.europa.eu/enterprise/newsroom/cf/itemdetail.cfm?item_type=259&lang=en&item_id=6130: (14.12.2013. 11:35)

⁵⁵www.euractiv.rs; <http://www.euractiv.rs/eu-prioriteti/4489-nove-mere-protiv-utaje-poreza-u-eu> (14.12.2013. 11:42)

Prva direktiva 2013/42/EU, eng. *Council Directive 2013/42/EU*,⁵⁶ ima za cilj da omogući preduzimanje hitnih mjera u slučajevima obimnih i specifičnih, neočekivanih PDV prevara koje dobijaju na značaju masovnom upotrebom elektronskih sredstava. Osnovni princip na kome počiva mehanizam brze reakcije ostaje isti kao i do 2013. godine, prvo se šalje zahtjev za izuzeće države članice, nakon pozitivnog odgovora Evropske komisije, čeka se jednoglasno usvajanje u Savjetu Evrope, s tim da je vrijeme čekanja znatno skraćeno. Određen je rok koji ne smije biti duži od osam sedmica. U slučajevima izuzetne hitnosti, rok je skraćen na šest sedmica od dana kada Komisija primi zahtjev.

Direktiva 2013/43/EU, eng. *Council Directive 2013/43/EU*,⁵⁷ je usvojena, takođe, s ciljem sprječavanja poreskih prevara, a posebno poreskog karusela kroz omogućavanje članicama da, kada to procijene kao neophodno, privremeno primijene mehanizam obrnutog plaćanja i u određenim ostalim sektorima. Kao takve, definisane su transakcije koje podrazumijevaju isporuku:⁵⁸

- mobilnih telefona;
- uređaja sa integrisanim kolom, kao što su mikroprocesori i centralne jedinice za obradu u stanju prije integracije u proizvode za krajnje potrošače;
- plina i električne energije;
- kvota za plin i električnu energiju;
- telekomunikacijskih usluga;
- video igara, odnosno konzola za igre, tablet računara i laptop računara;
- žitarica i industrijskog bilja, uključujući i uljane sjemenke i šećernu repu, koji se uobičajno upotrebljavaju u nepromijenjenom stanju za krajnju potrošnju;
- sirovih i poluobrađenih metala, uključujući i plemenite metale kada njihovo izuzeće nije određeno drugim odredbama Direktive 2006/112/EC.

Predviđeno je da se obje novouvedene direktive primjenjuju do 31.12.2018. godine, te da svaka obnova istih nakon navedenog perioda zahtijeva prijedlog Komisije i jednoglasno usvojenu odluku u Savjetu Evrope.

⁵⁶www.eur-lex.europa.eu;

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:201:0001:0003:EN:PDF>:
(14.12.2013. 12:09)

⁵⁷www.eurlex.europa.eu;

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:201:0004:0006:en:PDF>:
(14.12.2013. 14:08)

⁵⁸Grupa autora. 2013. *KONGRES Računovodstvo, revizija i poslovne finansije u uslovima odgovornijeg ponašanja učesnika na tržištu*. br.17. Banja Luka: Savez računovođa i revizora RS. str. 223.

Posljednja mjera koju Evropska komisija planira da iskoristi u borbi protiv PDV prevara jeste otvaranje specijalnog tužilaštva za borbu protiv prevara i drugih kriminalnih radnji koje pogađaju budžet Evropske unije pod, u prijedlogu navedenim, nazivom Evropska kancelarija javnog tužioca, eng. *European Public Prosecutor's Office*.⁵⁹ Pomenuti organ bi se, prema prijedlogu Evropske komisije, bavio istragom i krivičnim gonjenjem, a u slučajevima kada to bude potrebno, donosio bi i presude na sudovima zemalja članica o kriminalnim radnjama koje pogađaju evropski budžet.

⁵⁹www.ec.europa.eu; http://ec.europa.eu/justice/criminal/files/regulation_eppo_en.pdf
(14.12.2013. 15:30)

3. PORESKA EVAZIJA U RS I BIH

U Bosni i Hercegovini i zemljama u regionu poreska evazija je značajan, gorući problem protiv koga se mora konstantno boriti, jer se funkcionisanje države i njenih institucija, razvoj infrastrukture, zdravstva, obrazovnih institucija, kao i izgradnja drugih javnih dobara od opšteg interesa finansira iz državnog budžeta, koji se „puni“ putem naplate direktnih i indirektnih poreza od građana i poslovnih subjekata. Kada neko ne plaća porez, izbjegava da plati u cjelini ili čak uzme budžetska sredstva koja mu ne pripadaju, kao u slučaju nezakonitih povrata poreza, on nanosi štetu državi i čitavom društvu zarad ostvarivanja lične koristi i time čini krivično djelo utaje ili neplaćanja poreza, djelo poreske evazije.

Nivo poreske evazije uslovljen je mnogobrojnim faktorima, čija veća izraženost dovodi do učestalije evazije poreza. Neki od najznačajnijih faktora koji dovode do poreske evazije u Bosni i Hercegovini, odnosno Republici Srpskoj su:⁶⁰

- nizak poreski moral, niska poreska svijest i poreska kultura;
- visoke poreske stope;
- neprecizni zakoni i postojanje tzv. rupa u zakonu;
- složenost poreskog sistema i zakoni koji poreski obveznici smatraju nepravednim;
- odsustvo i slabost kontrole, korupcija;
- blagost sankcija i kazni.

Poreska evazija je ozbiljan problem u zemljama u razvoju kakva je Bosna i Hercegovina i to zbog slabe kapacitiranosti poreskih organa u tehničkom i ljudskom smislu. Poreska evazija je svakodnevna stvar i u razvijenim ekonomijama kakve su američka ekonomija ili ekonomija sjeverno-evropskih zemalja. Ključ u smanjenju poreske evazije je da se uspostave prioriteti kada je riječ o subjektima koji će se kontrolisati i čija će se utaja poreza sprječavati, odnosno treba pametno koristiti oskudne resurse kojima se raspolaže.

Želja da se izbjegne plaćanje poreza državi jedan je od uzroka nastanka sive ekonomije. Korištenjem OECD-ovog pristupa i modela MIMIC procijenjeno je da se proporcija neosmatrane ekonomije u deklarisanjoj ekonomiji (BDP) u Bosni i Hercegovini u periodu 2001-2003. kretala u rasponu 57,7% do 52,6% BDP-a. Neosmatrana ekonomija je u 2003. iznosila 52,6% zvaničnog BDP-a, dok je siva ekonomija (dio BDP-a skriven iz ekonomskih razloga i neformalna proizvodnja)

⁶⁰Grupa autora. 2013. *Zaokret ka inovativnoj i kreativnoj BiH, Zbornik radova*, 14. Međunarodni simpozijum. Sarajevo: Revicon . strana 80.

iznosila 33,2%, ilegalne aktivnosti (korupcija, prostitucija i sl.) iznosile su 4,4%, a statistički dio neosmatrane ekonomije (u slučaju BiH nedostatak odgovora na ankete i imputirana renta) procijenjen je na 15,1% zvaničnog BDP-a.⁶¹

Prema pomenutom priručniku OECD-a, neosmatrana ekonomija sastoji se od svih proizvodnih aktivnosti koje se mogu svrstati u neku od tri kategorije: neosmatrana proizvodnja, neformalna proizvodnja i/ili ilegalna proizvodnja, odnosno u neki od sedam komponenti (tipova) neosmatrane ekonomije koji se u statistici nacionalnih računa iskazuju kao prilagođenja u cilju sveobuhvatnosti nacionalnih računa, eng. *Types of adjustment to exhaustiveness National Accounts*.

Tip prilagođenja neosmatrane ekonomije:⁶²

- 1) Ekonomija neosmatrana iz statističkih razloga:
 - Ekonomija neosmatrana zbog izostanka odgovora na anketni upitnik,
 - Ekonomija nepokrivena iz razloga neraspologanja najnovijim ažuriranim podacima,
 - Statistički neregistrovana ekonomija.
- 2) Ekonomija neosmatrana iz ekonomskih razloga:
 - Prijavljivanje dodate vrijednosti niže od ostvarene,
 - Nedeklarisanje iz ekonomskih razloga, neregistrovane proizvodne jedinice.
- 3) Neformalna proizvodnja:
 - Neformalna proizvodnja (samozaposleni, mala preduzeća u kojima rade vlasnici i njihovi srodnici, sopstvena proizvodnja domaćinstava u poljoprivredi, trgovini, uslužnim djelatnostima itd.).
- 4) Ilegalna ekonomija:
 - Ilegalne aktivnosti (korupcija, mito, prostitucija i dr.).

Prijavljivanje dodate vrijednosti niže od ostvarene. Ovaj tip neosmatrane ekonomije, svojstvene sektoru preduzeća (kompanije sa ograničenom odgovornošću, zajednička ulaganja i sl), često se pojavljuje u zemljama u razvoju. Uzroci pojave prijavljivanja niže vrijednosti prihoda preduzeća jesu slab poreski sistem, niska poreska odgovornost, porozne granice i dr. Prijavljivanje niže dodate vrijednosti može biti učinjeno na dva načina: prijavljivanjem nižih prihoda i/ili prijavljivanjem više međufazne potrošnje. Prijavljivanje vrijednosti prihoda, odnosno prodaje niže od ostvarenih podrazumijeva da neke od poslovnih aktivnosti nisu evidentirane u računovodstvu tih preduzeća. Precjenjivanje intermedijarne potrošnje podrazumijeva

⁶¹Lj. Vladošić i V. Pantić. 2008. *Neosmatrana i siva ekonomija u BiH*. Sarajevo: Centralna banka BiH, Odjeljenje za ekonomska istraživanja, statistiku i publikacije. str. 26.

⁶²<http://www.oecd.org> <http://www.oecd.org/std/na/1963116.pdf> (20.12.2013. 09:08)

pravljenje fiktivnih računa za poslovne rashode ili iskazivanje izdataka za privatnu finalnu potrošnju kao poslovnih rashoda. Podaci poreskih inspekcija u BiH pokazali su da je nedeklarisana prodaja iznosila oko 7% deklarisanе prodaje, a pošto je inspekcija izvršena u 1/3 proizvodnih jedinica, procijenjeno je da je dodata vrijednost potcijenjena u istoj proporciji kao i prodaja ($21\% = 3 \times 7\%$).

Nedeklarisanje iz ekonomskih razloga, neregistrovane proizvodne jedinice. Pošto je za preduzeće teško da funkcioniše potpuno nedeklarisano ili neregistrovano, preduzeća se u nekim slučajevima registruju, ali u svom poslovanju primjenjuju razne forme prikrivanja ukupnog poslovanja (prijavljivanje pogrešne adrese sjedišta, korištenje falsifikovane poslovne dokumentacije, poslovanje uz dokumentaciju druge firme, vođenje dvije firme, jedne zvanične, a druge nedeklarisane itd). Procijenjeno je da je udio nedeklarisanih poslovnih jedinica u prilagođenom ukupnom broju legalnih proizvodnih jedinica u izvještajnoj godini iznosio 5%. Neformalna proizvodnja predstavlja proizvodnju domaćinstava angažovanih u poljoprivredi, trgovini i uslužnim djelatnostima. Neformalni sektor predstavlja najvažniji dio ekonomije i tržišta rada u velikom broju zemalja (naročito zemalja u razvoju) i ima ogromnu ulogu u kreiranju zaposlenosti i proizvodnje i generisanju dohotka. U BiH je procijenjeno da se više od polovine neosmatrane ekonomije odnosi na neformalnu proizvodnju, što predstavlja 29,4% zvaničnog BDP-a.

Neprijavljeno rentiranje stambenih i poslovnih prostora. Prihodi ostvareni neprijavljenim rentiranjem stambenih i poslovnih prostora strancima (osoblju međunarodnih civilnih i vojnih institucija u BiH) i domaćim licima su procijenjeni korištenjem podataka o ukupnom kapacitetu za stanovanje i udjelu rentiranih stambenih kapaciteta u ukupnim stambenim kapacitetima. Dodata vrijednost od neprijavljenog rentiranja je procijenjena na 80% rezultata proizvodnje (ukupnih prihoda od rentiranja).

Siva ekonomija je, bez sumnje, vrlo značajan segment ukupne ekonomije u BiH. Jasno je da smanjivanje njenog učešća ne zavisi od djelovanja države na posljedice, dakle od "strogosti" države, već prije svega djelovanjem na ishodište, a to je spora dinamika investiranja, zapošljavanja u formalnom sektoru ekonomije i dinamike ekonomskog razvoja. Prisustvo sive ekonomije znači da dolazi do značajne preraspodjele dohodaka između pojedinih kategorija stanovništva. Tako se izdvajaju kategorije koje kroz te aktivnosti ostvaruju visoke dohotke i akumuliraju značajna sredstva.

Shodno izvještaju Odjeljenja za makroekonomsku analizu Uprave za indirektno oporezivanje Bosne i Hercegovine, naplatu poreza na dodatnu vrijednost već nekoliko godina opterećuju rastuće isplate povrata poreza i dugovi obveznika. Posmatrajući stope povrata u predhodnim godinama, može se zaključiti da je došlo do pogoršanja trendova. Poređenje isplate povrata poreza na dodatnu vrijednost u prvih devet mjeseci tekuće

godine i 2012. godine ukazuje na porast povrata za 13,33%, dok su se bruto prihodi od naplate indirektnih poreza povećali samo za 0,31%.⁶³

Osim toga, ukupan dug po osnovu poreza na dodatu vrijednost u Bosni i Hercegovini je godinama, gotovo konstantno, imao tendenciju rasta, tako da je na dan 31.08.2013. godine ukupan dug samo po osnovu prijavljenog, a neplaćenog PDV-a iznosio 276 miliona KM.

Pad prihoda carina iznosi od 11,6 miliona KM, a akciza i putarine ukupno 7,1 miliona KM. Osim makroekonomskih kretanja i efikasnosti ubiranja prihoda, faktori koji mogu uticati na lošiju naplatu bruto prihoda od PDV-a su pad uvoza, proširenje obima oslobađanja, porast dugovanja po osnovu obaveze plaćanja PDV-a, siva ekonomija. Analiza prihoda od indirektnih poreza ukazala je na nekoliko razloga silaznog trenda naplate svih najvažnijih vrsta prihoda od indirektnih poreza. U oblasti PDV-a to su, na prvom mjestu, snažan rast povrata PDV-a i dugovanja po osnovu PDV prijave. Pad uvoza, a time i bruto PDV-a, ne mora po automatizmu značiti i pad neto prihoda od PDV-a, jer su povećane nabavke iz uvoza često praćene povećanim isplatama povrata, navodi Odjeljenje za makroekonomsku analizu. Isto tako, smanjenje uvoza može biti posljedica zaokreta ka domaćim dobavljačima, što će se pozitivno odraziti na neto prihode od PDV-a. Na lošiju naplatu akciza u velikoj mjeri utiče politika diferenciranog oporezivanja supstituta, kao na primjer dizela i lož-ulja ili cigareta i duvana. Jaz u poreskom opterećenju supstituta predstavlja snažan podsticaj za zloupotrebe, koje dovode do jačanja sive ekonomije, poreske evazije i distorzija na regularnom tržištu.

Loša naplata prihoda u 2013.g. dijelom je rezultat i rastućih prevara. Odjeljenje svoje projekcije temelji na očekivanjima da će preduzete aktivnosti UIO na suzbijanju prevara i objava najvećih dužnika rezultirati stabilizacijom prihoda u 2014. i njihovim rastom u narednim godinama. Povećavanje obima prevara i dugova značilo bi ne samo dalju eroziju prihoda od indirektnih poreza i ugrožavanje finansiranja svih nivoa vlasti, već i distorziju regularnog tržišta i narušavanje poslovnog ambijenta za domaće kompanije i strane investitore.

U korist ove teze govore i brojne skorašnje afere, od kojih ću navesti samo neke od njih, kao npr. aferu „MB-Kekerović d.o.o. i drugi“, u kome je Uprava za indirektno oporezivanje BiH otkrila nezakonite povrate PDV-a još 2009. godine. Slučaj je otkriven nakon što je inspektor UIO u Sektoru za poreze u Regionalnom centru Banja Luka u kontroli kod obveznika „MB-Kekerović“ d.o.o. otkrio fakturu drugog obveznika koji je u istom obračunskom periodu podnio PDV prijavu sa nulom, što znači da uopšte nije imao promet u kontrolisanom mjesecu. Nakon toga, inspektori UIO ušli su u detaljnu kontrolu kod obveznika „MB-Kekerović“ d.o.o. i ostalih povezanih pravnih lica. Po

⁶³www.oma.uino.gov.ba; http://www.oma.uino.gov.ba/bilteni/Oma_Bilten_bos_101.pdf (20.12.2013. 18:34)

okončanju istražnih radnji prvi Izvještaj o postojanju osnova sumnje da su počinjena krivična djela porezne prevare i porezne utaje, UIO je prosljedila Tuzilaštvu BiH 23.04.2010. godine, a dopunu tog Izvještaja 27.02.2012. godine. Prema pomenutim izvještajima, sumnja se da su 23 pravna i fizička lica na nezakonit način tražila i ostvarila povrat PDV-a pri čemu je Budžet BiH oštećen za više od 10 miliona KM. Afera „meso“ u kojoj su firme uvezile meso, najčešće radi dalje prerade u Bosni i Hercegovini i daljeg izvoza iz Bosne i Hercegovine, ali bilo je i slučajeva u kojima su određena preduzeća uvezeno meso prodavale na domaćem tržištu, a da tom prilikom nisu izmirila svoje poreske obaveze. Predpostavlja se da je kroz ove poreske prevare načinjena šteta od više desetina miliona KM.

Prema podacima Poreske uprave Republike Srpske, u 2004. godini su zabilježena 464 slučaja nedostupnih preduzeća, 73 fiktivna preduzeća i 21 paralelno preduzeće. S druge strane, prema podacima Poreske uprave Federacije Bosne i Hercegovine, u 2004. godini, na području njene nadležnosti evidentirano je 1.187 nedostupnih, fiktivnih ili paralelnih pravnih lica, kao i 835 zabilježena slučaja utaje poreza po osnovu kojih su ostvareni gubici javnih prihoda u iznosu od 320,20 miliona KM.⁶⁴

Uprava za indirektno oporezivanje je od 2005. do aprila 2013. godine podnijela Tužilaštvu Bosne i Hercegovine ukupno 826 izvještaja o postojanju osnova sumnje da je pričinjeno krivično djelo iz oblasti indirektnih poreza, sa sumnjom da je budžet BiH oštećen za 130 miliona KM.⁶⁵ UIO BiH je samo u 2012. godini podnijela 72 izvještaja protiv poreskih obveznika zbog osnovane sumnje da su počinili krivično djelo utaje poreza, a visina pričinjene štete po budžet BiH procijenjuje se na 16,5 miliona KM.⁶⁶

Nažalost, nerijetko se dešava da čak i kada nadležni poreski organi podnesu izvještaj o postojanju osnovane sumnje da je izvršeno krivično djelo poreske utaje, u nedovoljnom broju predmeta se utvrdi odgovornost. Štaviše, i kad se utvrdi odgovornost za učinjeno djelo, u većini slučajeva imovinska korist stečena krivičnim djelima se ne vraća, jer obično optuženi nema dovoljno pokretne i/ili nepokretne imovine.

⁶⁴Grupa autora. 2013. *KONGRES Računovodstvo, revizija i poslovne finansije u uslovima odgovornijeg ponašanja učesnika na tržištu*. br.17. Banja Luka: Savez računovođa i revizora RS. strana 217.

⁶⁵Grupa autora. 2013. *Zaokret ka inovativnoj i kreativnoj BiH, Zbornik radova*, 14. Međunarodni simpozijum. Sarajevo: Revicon. strana 83.

⁶⁶www.capital.ba; <http://www.capital.ba/budzet-ostecen-za-165-miliona-km/> (20.12.2013. 22:05)

Tabela 3.1. Izvještaji procesuirani prema Tužilaštvu Bosne i Hercegovine

Brsta krivičnog djela	2005.	2006.	2007.
Kriumčarenje	21	18	16
Carinska prevara	15	13	16
Poreska utaja	4	39	29
Neplaćanje poreza	0	0	28
Ukupno	40	70	89

Izvor: Grupa autora. 2013. *KONGRES Računovodstvo, revizija i poslovne finansije u uslovima odgovornijeg ponašanja učesnika na tržištu*. br.17. Banja Luka: Savez računovođa i revizora RS. strana 217.

Iz predhodne tabele se vidi da je tokom posmatrane tri godine procesuirano svega 199 slučajeva, što nije dovoljno, ukoliko uzmemo u obzir kolike su razmjere poreske evazije u Bosni i Hercegovini.

S druge strane, prema Izvještaju o radu Poreske uprave Republike Srpske, u 2012. Godini, podnesena su svega tri izvještaja nadležnom tužilaštvu zbog sumnje u utaju poreza i doprinosa sa procijenjenom štetom od 1,19 milona KM, dok je shodno informacijama Poreske uprave Federacije Bosne i Hercegovine, u periodu od 2002. do kraja 2012., godine prema nadležnim tužilaštvima podneseno 693 krivična i 447 obavještenja o poreskim utajama, s procijenom utajenog poreza od 397.581.275 KM. Od ukupnog broja podnesenih izvještaja, nadležni sudovi su presudom riješili 60, od kojih je u 35 slučajeva presuda bila osuđujuća, a u 25 oslobađajuća, dok je u 110 slučajeva postupak obustavljen. Poređenja radi, državno tužilaštvo je u Velikoj Britaniji u periodu 2010-2011. godine uspješno procesuiralo 200 slučajeva poreskih prevara, a u periodu 2011-2012. godine je uspješno procesuiralo čak 550 ovakvih slučajeva.

Stručnjaci ističu da je u našoj zemlji prisutno više oblika odljevanja novca na poreska utočišta širom svijeta. Zvaničnih podataka o iznošenju novca na takav način nema, ali je američka nevladina organizacija "Global Financial Integrity" nedavno objavila da je iz BiH ilegalnim finansijskim tokovima za 10 godina izvučeno najmanje 8,36 milijardi dolara. Sa prosječnim godišnjim odlivom od 836 miliona dolara, BiH je smještena na 57. mjesto među 143 rangirane države svijeta.⁶⁷

Ipak, prema tim procjenama, odliv ilegalno zarađenog novca u BiH je manji nego u susjednim zemljama. Od zemalja regiona najviše novca "ispari" iz Srbije, i to 5,14 milijardi dolara, zatim Hrvatske 1,52 milijarde dolara i Crne Gore 1,04 milijarde dolara.

⁶⁷www.nezavisne.com; http://www.nezavisne.com/posao/analize/Iz-BiH-se-stotine-miliona-iznose-u-poreska-utocista-188403.html (21.12.2013. 07:18)

Bolje od nas su Makedonija, koja godišnje izgubi 461 milion dolara, i Albanija sa „samo“ 136 miliona dolara.

4. ZAKLJUČAK

Evazija poreza predstavlja ozbiljan društveni problem. Ona razjeda ekonomsku osnovu društva i uzrokuje poremećaje u ekonomskom sistemu. Poreska evazija predstavlja jedan od osnovnih uzroka velikog ekonomskog raslojavanja u našem društvu sa svim socijalnim i političkim posljedicama koje to raslojavanje sa sobom donosi. Međutim, evazija nije samo specifična za naše društvo, već u manjoj ili većoj mjeri postoji u svim savremenim državama, bez obzira na razlike u društveno-ekonomskom i političkom uređenju.

Obveznici poreza, u želji da im ostane što veći dio dohodka i da tako brže i lakše uvećaju svoj kapital, nastoje da umanje osnovicu na koju im se obračunava poreska obaveza. Praksa pronalazi slaba mjesta u propisima koja omogućavaju izbjegavanje plaćanja poreza. Poreski obveznici pronalaze načine kako da minimiziraju svoje poreske obaveze. Oni najprije traže da izbjegnu plaćanje poreza korišćenjem nedostataka u propisima. Time na dozvoljen način umanjuju prihode budžetu. Pored navedenog načina, obveznici plaćanje poreza izbjegavaju i na nezakonit način, što se postiže kršenjem propisa kojima je porez uveden.

Kako je utaja poreza uglavnom praćena falsifikovanjem određene dokumentacije, u koju se unose neistiniti podaci o zakonito stečenim prihodima, obimu prometa, broju zaposlenih radnika, visini troškova, i slično, to je najčešći način za saznanje o postojanju ovog djela, uvid u poslovnu dokumentaciju i njeno upoređivanje sa primjercima koji se nalaze kod nadležnih organa. Na ovaj način mogu se uvidjeti određene nepravilnosti u vezi sa obračunavanjem i prijavljivanjem poreza, doprinosa i drugih dadžbina. Utvrđivanjem ovakvih nepravilnosti stiču se osnovi sumnje o postojanju krivičnog djela poreske utaje. Osim falsifikovanja poslovne dokumentacije, kako bi prikrili izvršenje ovog krivičnog djela, učinioci pribjegavaju djelimičnom ili potpunom uništavanju ove dokumentacije, pa bi stoga nedostatak ove dokumentacije, predstavljao indiciju o izvršenju ovog krivičnog djela.

Osim navedenih načina, na postojanje ovog krivičnog djela može ukazivati i nesrazmjerno trošenje novca. Naime, naglo bogaćenje, kupovina skupocjenih stvari, može nam ukazati da je određena osoba ili subjekat privrednog poslovanja ostvarilo prihode u visokim iznosima. S tim u vezi, ukoliko je od strane te osobe ili privrednog društva prijavljen prihod, odnosno porez, koji je u znatnoj disproporciji u odnosu na iznos koji je potrošen na kupovinu naprijed navedenih stvari, stiče se osnova sumnje da je izvršeno krivično djelo poreske utaje.

Što se tiče prevencije ovog krivičnog djela, ona se ogleda u otklanjanju uzroka i uslova koji pogoduju njegovom izvršenju, npr. češće kontrole privrednih društava od strane poreskih inspektora, zatim pooštavanje kaznene politike u oblasti javnih prihoda, kao i permanentnim razmatranjem i analizom načina izbjegavanja poreskih obaveza,

kako bi se blagovremeno predvidjeli eventualni novi pojava oblici, koji se uglavnom javljaju prilikom promjene poreskih propisa.

Od izuzetne bi koristi trebao da bude i Sporazum o razmjeni službenih podataka između svih poreskih organa u Bosni i Hercegovini, koji je potpisan u junu 2013. godine. Na taj način bi se eliminisale, odnosno uveliko umanjile mogućnosti za određenim poreskim malverzacijama, kao što je npr. slučaj kada obveznik indirektnih poreza u svrhu prijavljivanja i plaćanja poreza na dodatu vrijednost prijavi drugačiji promet od onog koji je prijavio kao obveznik direktnih poreza. Takođe, moći će se „stati u kraj“ npr. obveznicima direktnih poreza čiji godišnji promet prelazi prag za registraciju za obveznike u sistemu poreza na dodatu vrijednost, a koji posluju van njega, itd.

Da bi borba protiv poreske evazije imala smisla, društvo i država moraju biti demokratski, tj. pravični, jer se jedino u tim uslovima može uticati na podizanje poreskog morala svih članova društvene zajednice. U poreski moralnom okruženju, poreskim obveznicima i drugim subjektima je teže da vrše poreske prevare, jer je veći broj ljudi koji su spremni da ih prijave poreskim organima.

Da bi suzbijanje poreske evazije bilo što efikasnije, potrebno je suzbijati korupciju u poreskim, sudskim, policijskim i drugim državnim organima, jer je korupcija u ovim organima faktor koji omogućava, zataškava i pospješuje poresku evaziju.

Za suzbijanje poreske evazije potrebno je što racionalnije trošiti oskudne tehničke i ljudske resurse, odnosno, tražiti i sprječavati poreske prevare tamo gdje su one vjerovatne, a ne tamo gdje ih najvjerovatnije nema. Da bi se poreska evazija, kao fenomen koji oštećuje državni budžet i nanosi štetu čitavom društvu, držala u razumnim granicama, potrebna je bolja i potpunija saradnja.

Ako se poreska evazija ne suzbija i ne bori se protiv nje, tada je zagarantovan njen stalni rast, a to znači sve manje novca u budžetu, sve manje novca koji je namijenjen funkcionisanju države i javnih servisa - zdravstva, školstva, manje novca za infrastrukturu – parkove i puteve, manje novca za privredni i društveni razvoj, manje novca za sve nas.

LITERATURA

- Dušanić, Jovan i Špirić, Nikola. 2009. *Monetarne i javne finansije*. Banja Luka: Ekonomski Fakultet u Banja Luci.
- Raičević, Božidar. 2008. *Javne finansije*. Beograd: Ekonomski fakultet u Beogradu
- Raković, Milena. 2001. *Poresko i budžetsko pravo*. Banja Luka: Pravni fakultet u Banja Luci.
- Rosen, Harvey i Gayer, Ted. 2009. *Javne finansije*. Beograd: Ekonomski fakultet u Beogradu
- Alijagić, Mehmed. 2006. *Poreski menadžment i poreski konsalting*. Banja Luka: Fakultet za poslovne studije u Banja Luci
- Raković, Milena. 2003. *Finansije i finansijsko pravo*. Banja Luka: Pravni fakultet u Banja Luci.
- Tomljenović, Dražena. 1980. *Finansije, finansijska teorija i politika*. Sarajevo: IGKRO Svijetlost OOUR Zavod za udžbenike Sarajevo.
- Stakić, B. i Jezdimović, M. 2012. *Javne Finansije*. Beograd: Ekonomski fakultet u Beogradu.
- Milošević, Goran. 2006. *Ekonomski horizonti*. Br.8. Kragujevac: Ekonomski fakultet u Kragujevcu.
- Grupa autora. 2007. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. Br.14. Zagreb: Hrvatsko Udruženje za kaznene znanosti i praksu.
- Milošević, M. *Nezakonita evazija poreza na dodatu vrijednost, Doktorska disertacija*. 2012. Beograd: Pravni fakultet u Beogradu
- Grupa autora. 2013. *KONGRES Računovodstvo, revizija i poslovne finansije u uslovima odgovornijeg ponašanja učesnika na tržištu*. br.17. Banja Luka: Savez računovođa i revizora RS.
- Lj. Vladušić i V. Pantić. 2008. *Neosmatrana i siva ekomonija u BiH*. Sarajevo: Centralna banka BiH, Odjeljenje za ekonomska istraživanja, statistiku i publikacije.
- Grupa autora. 2005. *Megatrend revija, međunarodni časopis za primjenjenu ekonomiju*, br. 2. Beograd: Megatrend univerzitet za primjenjenu ekonomiju u Beogradu.
- Grupa autora. 2009. *Strani pravni život*, br. 2/2009. Beograd: Institut za uporedno pravo.
- Grupa autora. 2013. *Zakret ka inovativnoj i kreativnoj BiH, Zbornik radova*, 14. Međunarodni simpozijum. Sarajevo: Revicon.
- Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, Sarajevo, broj 3/2003.
- Službeni glasnik Republike Srpske, Banja Luka, broj 49/2003.
- Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, Sarajevo, broj 36/2003.
- Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Brčko, broj 10/2003 i 1/2004.
- www.wikipedia.org; <http://sr.wikipedia.org/sr-el/Porez>: (27.10.2013. 16:32).
- www.hjpc.ba; <http://www.hjpc.ba/pr/preleases/1/?cid=4052,2,1>: (02.11.2013. 20:38)
- www.razvojkarijere.com;
http://www.razvojkarijere.com/media/files/Poreska_evazija.pdf: (10.11.2013. 15:21)
- www.actaeconomica.efbl.org;
<http://www.actaeconomica.efbl.org/broj16/eActaEconomicabroj16-DencicMihajlov.pdf>: (25.11. 14:42)
- www teme.junis.ni.ac.rs; [http://teme.junis.ni.ac.rs/teme1-2013/teme%201-2013 04%20lat.pdf](http://teme.junis.ni.ac.rs/teme1-2013/teme%201-2013%2004%20lat.pdf): (02.11. 16:31)
- www.nezavisne.com; <http://www.nezavisne.com/posao/analize/Stotine-miliona-iz-BiH-prebacene-u-zemlje-poreskog-raja.html>: (27.11. 17:03)
- www.efbl.org;
<http://www.efbl.org/upload/pdf/2998426-Monetarne-i-javne-finansije-Poreska-evazija>: (03.11. 16:44)
- www.fes.ba; http://www.fes.ba/publikacije/200910-SIVA-EKONOMIJA-U-BOSNI-I-HERCEGOVINI_TOMAS.pdf: (13.11. 17:21)
- www.uino.gov.ba;
www.uino.gov.ba/download/Dokumenti/Dokumenti/bos/Porezi/PDV/Zakon_o_PDV.pdf: (17.11.2013. 10:03)

www.hjpc.ba;
www.hjpc.ba/pr/office/Tema2%2520Sena%2520Uzunovic.ppt+&cd=1&hl=sr&ct=clnk&gl=ba: (23.11.2013. 12:55)

www.ec.europa.eu;
http://ec.europa.eu/anti_fraud/documents/publicationsbrochure/10_anniv_en.pdf: (28.11.2013. 13:31)

www.ec.europa.eu;
http://ec.europa.eu/anti_fraud/investigations/partners/index_en.htm: (02.12.2013. 12:03)

www.ec.europa.eu; http://ec.europa.eu/anti_fraud/about-us/mission/index_en.htm: (02.12.2013. 12:44)

www.ec.europa.eu;
http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/vat/traders/intra_community_supplies/index_en.htm : (14.12.2013. 07:33)

www.eurlex.europa.eu;
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:268:0001:0018:EN:PDF> : F (14.12.2013. 08:07)

www.ec.europa.eu;
http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/tax_fraud_evasion/com_2012_722_en.pdf: (14.12.2013. 11:00)

www.ec.europa.eu;
http://ec.europa.eu/enterprise/newsroom/cf/itemdetail.cfm?item_type=259&lang=en&item_id=6130: (14.12.2013. 11:35)

www.euractiv.rs; <http://www.euractiv.rs/eu-prioriteti/4489-nove-mere-protiv-utaje-poreza-u-eu>: (14.12.2013. 11:42)

www.eur-lex.europa.eu;
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:201:0001:0003:EN:PDF> F: (14.12.2013. 12:09)

www.eurlex.europa.eu;
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:201:0004:0006:en:PDF>: (14.12.2013. 14:08)

www.ec.europa.eu;
http://ec.europa.eu/justice/criminal/files/regulation_eppo_en.pdf: (14.12.2013. 15:30)

www.oecd.org; <http://www.oecd.org/std/na/1963116.pdf>: (20.12.2013. 09:08)

www.oma.uino.gov.ba;
http://www.oma.uino.gov.ba/bilteni/Oma_Bilten_bos_101.pdf: (20.12.2013. 18:34)

www.capital.ba; <http://www.capital.ba/budzet-ostecen-za-165-miliona-km/>: (20.12.2013. 22:05)

www.nezavisne.com;
<http://www.nezavisne.com/posao/analize/Iz-BiH-se-stotine-miliona-iznose-u-poreska-utocista-188403.html>: (21.12.2013. 07:18)